
פרק שלישי

מאפייני חינוך מחברים – חברה, התנסות, שייכות וזהות

בפרק הקודם תוארו בהרחבה המאפיינים המאפשרים בתנועות הנוער, שהם מאפיינים פתוחים, אלסטיים, חופשיים וזורמים. כפי שנכתב בסיכום הפרק הקודם, בכך הם יכולים להיות גורמים מחלישים או לרופף את מחויבות המשתתפים לתנועה ולפעילות החינוכית.

אם כן, מה גורם לדברים לעבוד? מהי המוטיבציה של ילד או נער לבחור מלכתחילה להשתתף בפעילות התנועתית, ומה גורם לו לבחור בכך שוב ושוב למרות אי הסדירות של המסגרת? מה מחבר אותו למסגרת התנועתית, ומנין מגיעה המוטיבציה שלו לקחת חלק ולהיות פעיל? מהו מקור הניצוץ שיש למדריכי תנועת הנוער בעיניים? למה כה רבים מבוגרי תנועות הנוער מדברים על החוויה שלהם כחניכים וכמדריכים בתנועה בערגה כה גדולה ומתארים אותה כמשמעותית כל כך?

כתשובה לשאלות אלה מצאנו מספר מאפיינים נוספים לפעילות החינוכית בתנועות הנוער, אלה הם המאפיינים המחברים. בקבוצה זו שלושה כוחות מרכזיים: חוויות וקשרים חברתיים; התנסות וחוויה כמתודה; היבטים של שייכות והזדהות.

3.1 חוויות וקשרים חברתיים

ההיבט החברתי, כפי שמתואר על ידי החניכים, הוא הדומיננטי ביותר בחוויית מחנה הקיץ ובחוויה התנועתית. לא פעם מצאנו את ההיבט החברתי כ'דבק' המחבר את החניכים זה לזה, לשבט ולתנועה. בהרבה מהמקרים הוא הסיבה לכך שהגיעו לתנועה, ולצד סיבות אחרות אשר מתפתחות במהלך השנים הוא הסיבה המרכזית בגינה הם נשארים בתנועה ובוחרים להיות חלק ממנה. מעבר להזדהות עם האידיאולוגיה, לחיפוש אחר משמעות ולרצון לקחת חלק בעשייה חברתית, חניך או מדריך שלא מרגישים שייכים לחברים או לא מרגישים רגשות של הנאה ושמחה ברוב המקרים לא יבחרו לקחת חלק פעיל בתנועה. אלה שבוחרים להיות חלק מהתנועה הם בדרך כלל אלה שחבריהם הטובים נמצאים בה, ושחוויות הפעילות בתנועה היא עבורם חוויה חיובית, כיפית ומהנה.

החוויות החברתיות במחנה באות לידי ביטוי בפעילויות ובהתנהגויות שונות, בחלקן הקטן מאורגנות וברובן ספונטניות. כך בחלק מהמחנות צפינו בפעולות והתנהגויות שונות שמטרתן כיף והנאה או שמשקפות את הנאת החניכים.

במחנה מפוזרות קבוצות ששרות ורוקדות שירי מורל, אחת רוקדת את 'ריקוד הפירות', קבוצה אחרת שרה 'מי משוגע – כתום משוגע'. (אירוע 220, תצפית 19).

יש הרבה חניכים שמסתובבים, משפריצים מים אחד על השני עם רובי מים קטנים ונראה שהם מאוד נהנים. (אירוע 276, תצפית 21).

החניכים מתחלקים לצוותים שימשיכו בבנייה. כל חניך אומר מה הוא רוצה והמדריך בסוף מחלק אותם לעבודה. כולם רוצים לעבוד. אין חניכים שלא משתתפים. שתי חניכות

נשארו ללא תפקידים, נשארות ליד המדריך. המדריך נותן להן משימות והן עושות זאת בשמחה ובהתלהבות, אחת רצה בדילוגים למחסן להביא דברים והשנייה מצטרפת בחיוך ובמהירות לקבוצה אחרת. (אירוע 216, תצפית 19).

חניכי שכבות ו' ו'ז' עוסקים בבנייה מחנאית. חניכים מקובצים סביב המבנים, מוזיקה נשמעת ברקע, הלמניה ברקע. יש מעל 20 חניכים, חלק לא עובדים כי המבנה בשלבים יחסית מתקדמים, אבל אף אחד מהם לא שוכב או יושב על הרצפה, כולם עומדים מסביב. מדריכה וחניך עובדים, חניכים עובדים. בצד מדריך משתולל עם חמישה חניכים, מרים אותם והופך אותם, הם צוחקים. (אירוע 226, תצפית 19).

מדוגמאות אלה עולה כי החוויה החברתית היא חלק אינטגרלי מההוויה במחנה. עצם היותו של המחנה מקום בו יכול החניך או המדריך להיות מי שהוא, במסגרת חופשית ומאפשרת, משפיעה על אופי החוויה החברתית: ילדותית/נערית, פתוחה, קלילה ומשוחזרת. על כך מעידות חניכות במחנה:

חניכה מספרת על הפעילות במחנה. היא מספרת שזה היום הרביעי שלה במחנה ושהיא בעיקר אוהבת את שבירת השגרה ואת העובדה שהפעילות הזאת שונה מכל מה שהיא רגילה לעשות. היא מספרת שהחברים זה חלק חשוב מהמחנה בשבילה. היא מאוד אוהבת את האווירה במחנה ואת זה שהיא תמיד מכירה גם אנשים חדשים. "האנשים בקבוצה שלי הם לא חברים שלי מהכיתה, יש כמה מהבית ספר והשאר מהיישוב, אבל לא מהכיתה, ואני מכירה חברים חדשים". (אירוע 332, תצפית 28).

"מה שכיף לי במחנה זה שאני פוגשת חניכים מקבוצות

וסניפים אחרים, ואני יודעת שאני גם אהיה איתם בהמשך בקורס מדריכים ובפעילויות אחרות". (אירוע 218, תצפית 19).

"היום היינו במסלול ואתמול שרנו את ההמנונים והיו משחקים ועשינו פונדו שווה, היה אתמול עומס חום אז פשוט עשינו כיף, כיף לפגוש בנות מכל הארץ, יש פה הווי מסוים שאני מאוד אוהבת. אנחנו נהנות מאוד מההליכות ומהכיף, היום כשחזרנו האוכל היה טעים ממש, משקיעים בנו – אנחנו מאוד מרוצות. כיף לנו, זה משהו ששונה מכיתה, שונה מבית הספר. התנדבויות שונות והפעולות עצמן יותר כיפיות משיעורים. כיף כי לומדים להכיר עוד אנשים חדשים, אתמול קמנו בארבע וחצי בבוקר ויצאנו לטיול, טיול זריחה היה ממש כיף!" (אירוע 313, תצפית 23).

"הפעולה הייתה די מעניינת, יצירתית מהבחינה שלא סתם יושבים ומדברים. זה היה עם חידות ומשחקים, זה יותר מעניין. אין הרבה פעולות במחנה אז זו הייתה פעילות יחסית טובה. אין לנו פעולות כי אנחנו עייפים. זו הייתה בין הפעולות היחידות אז היה כיף ממש. יצאנו למחנה כי שמעתי דברים חיוביים. זה המחנה הראשון שלי. הכרתי חברים מכל ההנהגה, כיף, שיגועים, בנות. באמצע השיחה מתארגנת תמונה של כל השבט. החניכים אמרו לי רגע ורצו להצטרף לתמונה הקבוצתית". (אירוע 94, תצפית 8).

מהעדויות לעיל ניכר כי ההנאה במסגרת חברתית תופסת מקום משמעותי בחוויה של החניכים במחנה. המדריכים מבינים את משמעות הכיף אצל החניכים, ואף מנסים ליצור חוויות משותפות, התלהבות, מוטיבציה ועניין סביב הפעילויות. כך ראינו מדריכות מלהיבות את החניכים:

מדריכה אומרת בסוף הפעולה: "זה היה חימום ליום ספורט שלנו מחר! היום ספורט יהיה מטורף! כדאי לכם לעבור על כל המדינות שתדעו. תבואו מחר מוכנים ליום ספורט ועוד מעט יש לנו א"ש לילה!" המדריכה מסיימת את הפעולה עם המון אנרגיות טובות ובהתלהבות והחניכים יוצאים מאוד מרוצים ומחכים להמשך פעילות בערב. (אירוע 154, תצפית 14).

מדריכה מסבירה: "אנחנו הולכים להסתובב ולשחק אבן נייר ומספריים אחד מול השני. רק מי שמפסיד ממשיך לעודד את מי שניצח אותו". חניכה: "ומי שמפסיד לא משתתף?" מדריכה: "לא, אבל הוא כן ממשיך לעודד!" החניכים משחקים. נראה שהם נהנים מהמשחק. הם צוחקים ומחייכים ועושים את התנועות. המדריכות מכניסות אותם לאווירת המשחק, מוחאות כפיים ומעודדות. (אירוע 163, תצפית 16).

מתוך התצפיות והשיחות שערכנו מצאנו כי החוויה החזקה ביותר בקרב החניכים, בהקשר לפעילות התנועתית, היא פעולת המורל. המורל, המוגדר בפסיכולוגיה – מצב רוח מרומם, או בהגדרה המילונית כ"מצב רוח של אדם או קבוצה, בהתאם לנכונות שלהם לעמוד בקשיים"¹¹ כשמו כן הוא: פעילות שירה, ריקודים ותנועות, שמטרתה העלאת מצב הרוח, האנרגיות והגאוה של המשתתפים, אל מול עצמם או אל מול קבוצות אחרות. כך שמענו מפי אחת החניכות:

"הכי כיף זה הסיבוב מורלים שהוא קבוע ביום ושעה וכל

11 הגדרה מתוך: מילוג' המילון העברי החופשי ברשת. עוד על תפקיד המורל יובא בפרק 3.3.

השבטים של כל המחנה נפגשים ברחבה המרכזית הגדולה. כולם באים וצובעים את הפנים עם צבעי השבט ועושים מורלים. כדאי לך לבוא! זה היום בערב וזה ממש כיף. אבל את לא תשמעי כלום כי כולם צועקים שם". (אירוע 46, תצפית 5).

במסגרת תרגיל אש של כל המחנה ראינו פעילות מורל דומה:

המדריכים מתחילים להנחות את המורל הקבוצתי. צועקים, שרים ונלהבים. שאר הקבוצות עושות מורל מאוד חזק, מנסות לענות לקבוצה שעושה מורל. כל החניכים משתתפים. המדריך: "מד"רים תגר... הקורס הכי מוכשר... מד"רים תגר הקורס הכי מושלם..." החניכים מצטרפים וחוזרים על השורה כמה פעמים. המדריך: "יאללה שיר הבא... יש לי רעל בעיניים..." החניכים מצטרפים לכל שיר שהוא שר, צועקים ונותנים את הכול כדי לגבור על קולות הקבוצות האחרות. בתום התרגיל המדריכים מחליטים שצריך ללכת למלא מים. בדרך לשם הם פוגשים קבוצה אחרת ומתחילה מלחמת מורלים למשך כמה דקות. (אירוע 183, תצפית 17).

על חשיבות ההיבטים החברתיים וההנאה מעידים המדריכים לא רק בהתנהגות, אלא גם בדבריהם על הפעילות והמחנה:

"מטרת הפעולה הייתה לעשות כיף כי יש יום הולדת לאחד הבנים ונראה כי החניכות נהנו. גאוות היחידה והגיבוש של הקבוצה מאוד חשובים לי ואני מנסה להשקיע בזה". (אירוע 58, תצפית 5).

"החיבור בין הסניפים הוא ממש חזק. יש כאן אנרגיה

מטורפת, כיף כאן, אני מרגישה משמעותית בשביל החניכים והתנועה גרמה לי להעלות את הערך העצמי שלי". (אירוע 221, תצפית 19).

"המוטיבציה של החניכים נובעת מהנאה, הציפייה שיוצרת התנועה בהכנות לקראת המחנה, הם מרגישים שהם חלק ממשוהו גדול יותר. הטלת האחריות על החניכים נותנת להם מוטיבציה להשתתף ונותנת להם תחושה של חשיבות. אנחנו מנסים לעשות פעילות כיפית ומגבשת, הם חייבים לעבוד ביחד כדי להצליח לבצע את המשימה". (אירוע 296, תצפית 21).

"חניכים באים לצופים בגלל החברים ולא בגלל הערכים..." (אירוע 63, תצפית 6).

"מחנה הקיץ הוא אירוע שיא שנתי אדיר, משתדלים משנה לשנה לעשות את זה יותר יעיל ויותר מפציץ. עד לפני שלוש שנים כל סניף היה מקבל אזור משלו והיו כל הסניף ביחד אבל לפני שלוש שנים החלטנו לשנות את זה ובינתיים מאוד מרוצים מהגיבוש הארצי שזה יוצר והחווייה שהחניכות יוצאות איתה". (אירוע 312, תצפית 23).

לסיכום, העידה אחת המדריכות על החוויה החברתית ככוח המביא חניכים לתנועה ואף גורם להם הישאר בה:

"החניכים באים למחנה (קורס) כי זה מתחיל מחברים וכדי לקבל תעודת הדרכה, אבל אחרי החוויה והכיף והחברים רוצים להישאר. זה מה שקרה לי. עוד לא הכרנו חניך שבא ועזב. כשמתחילים להיות מדריכים מגיע סיפוק אדיר וכיף אדיר. אני זוכרת את זה מאצלי. להיות חלק מתנועה,

מעשייה, זה מגבש. אנחנו מראים לחניכים שלהיות בתנועת נוער זה איכותי וצריך להתגאות בזה". (אירוע 206, תצפית 18).

3.2 התנסות וחוויה כמתודה – המחנה כעולם

בכל הדוגמאות שתוארו לעיל ובכל ההתרחשויות שנצפו במחנות ראינו כי החניכים עסוקים בפעילות כלשהי. העובדה כי החניכים עסוקים בפעילות, בין אם משחק, בנייה מחנאית, תחרות ספורטיבית, בישול, הליכה רגלית, שירת מורל או כל פעילות אחרת, יוצרת אצל חברי הקבוצה הרגשה של קשר וביטחון. לכולם אותה משימה, כולם שותפים לאותה החוויה.

הפעילות במחנות הקיץ של תנועות הנוער מבוססת על עקרון חינוכי מרכזי, והוא עקרון ההתנסות. ההתנסות והחוויה היא בפועל המתודה המרכזית, במחנה בפרט ובתנועת הנוער ככלל.

כאשר חניך מגיע למחנה הוא עוזב לזמן ידוע את חייו המוכרים ונמצא בתוך עולם אחר. בעולם זה מתקיימים כללי משחק אחרים מאלו הנהוגים בחייו, נורמות התנהגות שונות ושגרה שונה מזו המוכרת לו. החניך במחנה מתנסה במגוון מיומנויות וכישורים בכל רגע נתון. ההתנסויות מתרחשות במספר מעגלים והיבטים, כאשר בכל התנסות יש התמודדות של החניך אל מול עצמו, עם הקבוצה ואל מול הקבוצה. הקבוצה יכולה להיות קבוצת חברים בודדים, קבוצת הפעילות, הסניף או התנועה. במקרים מסוימים ההתנסות תהיה גם אל מול המדריך, למשל במקרים של התמודדות עם סמכות, נהלים ולוח זמנים.

המחנה הוא מציאות המתקיימת למשך כעשרה ימים, במהלכם יוצרים לעצמם חברי התנועה 'עולם' מלא – עולם מדומה אשר מורכב ממאפיינים של חברה רגילה, ומתקיים במסגרת המחנה. החניכים מתנסים בסידור המרחב, סידור הזמן, הגדרת מסגרות

פעילות, חיים חברתיים, התמודדות עם חוקים והשתתפות פעילה בחברה.

במסגרת התצפיות שאלנו חניכים מדוע הם מגיעים למחנה. בתשובות שקיבלנו הבנו כי עצם ההגעה למחנה, וההתמודדות האישית של החניכים במחנה עם שגרת היום, מהווה התנסות חשובה בעבורם:

"זו חוויה, פוגשים אנשים חדשים, חוויה של בנייה מחנאית, מקלחות בחוץ, לצאת מהשגרה". (אירוע 46, תצפית 5).

"יצאנו למחנה כי רצינו להיות עם חברים, כי יש כאן הרבה צחוקים, וכי בבית אין הזדמנויות כאלה להיות בחוץ, בשטח. זה יותר טוב מלשבת בבית ולבהות בטלוויזיה או בטלפון. גם כשאנחנו נוסעים עם המשפחה לטייל, זה לא אותו דבר, זה לא לינה כזאת בשטח". (אירוע 146, תצפית 12).

"המטרה של המחנה זה לישון בשטח, להכיר אחת את השנייה מקרוב, לעזוב את הטלפונים, לא להיתקע בבית כל הקיץ מול המזגן. לא לעשות מה שבא לי כל היום. לומדים להסתדר בשטח ולומדים לחיות עם חברות. המטרה זה להכיר את הארץ דרך הרגליים וגם משתמשים במקלחות מיוחדות ושירותים מיוחדים". (אירוע 314, תצפית 23).

בשיחה נוספת העידה חניכה על החוויה שלה במחנה:

"במחנה קיץ ישנים בחוץ בשטח, מכירים אנשים מסניפים אחרים, זו שבירה של השגרה בשבילי וחוויה מיוחדת ואחרת. חברות שלי אמרו שאני לא אסתדר אם אני אצא, בגלל שקשה כאן, הן לא האמינו שאני אצליח אבל כיף לי". (אירוע 155, תצפית 14).

החניכה מעידה על כך שעצם היציאה מאזור הנוחות שלה מהווה התנסות משמעותית עבורה, והיא גאה בעצמה על כך. היא מרגישה שההשתתפות במחנה הקיץ חיזקה אצלה את הביטחון בעצמה, ותרמה לה בדברים אחרים שהם גם מעבר לשהות במחנה. על חוויית המחנה כהתנסות המעצימה את החניכים העידה גם אחת המדריכות איתן דיברנו:

"מה שהופך את החוויה בתנועת הנוער למשמעותית, למשל במחנה, זה דווקא העובדה שהתנאים קשים, חול, מזיעים, מחוץ לבית, האוכל לא מוכר, זה דוחף את החניכים לקצה שלהם, זה גורם להם לצאת מאזור הנוחות וזה מלמד אותם כל כך הרבה. ביום הראשון הם רוצים הביתה ואז הם עובדים קשה ולא מוותרים וביום האחרון הם מסיימים כמו גדולים. למשל היה לי חניך בכיתה ז' שממש בכה ביום הראשון והיה לו קשה ועזרתי לו להישאר במחנה והיום הוא כאן בצוות של השכב"ג וזאת התקדמות אדירה.

אני חושבת שהמחנה הוא אירוע מיוחד כי יש בו כל כך הרבה דברים, נושאים, מחנאות, גיבוש, תוכן, התמודדות, וזה הופך את החוויה למיוחדת. החוויה מורכבת מהמון רבדים שונים וזה מה שהופך אותה לכך כך משמעותית". (אירוע 225, תצפית 19).

בחלק מהתנועות מתנהל המחנה סביב סיפור מסגרת. מטרת הסיפור היא להכניס את החניכים לתוך העולם הייחודי של המחנה, ולאפשר להם להתנסות בו בצורה מלאה. סיפור המסגרת קשור לעתים גם לתכנים אותה מעוניינת התנועה להעביר לחניכים באותה נקודת זמן, כחלק מהתהליך החינוכי. למדנו כי סיפור המסגרת תורם רבות לחוויית החניכים, ומגביר את עוצמתה.

כך למשל ראינו במחנה שהוקדש לנושא ההעפלה, המיועד לחניכי שכבת ז'. סיפור המסגרת של המחנה הוא סיפור ההעפלה והעלייה

לארץ. הקבוצות מחולקות ל'קיבוצים' ו'הכשרות', בעלי התפקידים המבוגרים נושאים שמות המאפיינים את תקופת ההעפלה – חביבה, צבי, במחנה מסתובבים בעלי תפקידים הממחזים את הקצינים הבריטים, המבנים המחנאיים קשורים לסיפור ההעפלה, והמחנה כולו מתנהל במסווה של מחנה נוער מאותה התקופה. אירועים שראינו בתצפית מעידים על מקומו המרכזי של הסיפור בחוויית החניכים:

פתאום כולם מתחילים לשיר את השיר 'Y M C A'. מסתבר שעובר 'סיור בריטי': קצין, סמל ושני חיילים. כולם שרים ועושים תנועות ידיים, כחלק מההסוואה שמדובר במחנה נוער וכדי להסתיר את בניית המגדל שאינה חוקית. חניכה בקבוצה אחרת מניפה דגל ישראל ו'נלקחת למעצר' על ידי הקצין הבריטי. חניכים בקבוצה מדברים ביניהם: "מה יעשו לה? בטח יחתימו אותה על התחייבות לשתוק". (אירוע 113, תצפית 11).

ניכר מהתצפית כי כל הקבוצה הם חלק מההתנסות, הם בתוכה. לכולם ברורים החוקים של המשחק וכולם משחקים אותו. ניכר כי ההתנסות בתוך הסיפור היא המתודה המרכזית במחנה, ודרכה מועברים כל המסרים. על כך מעידה גם אחת ממבוגרות התנועה, המתפקדת במחנה זה כ'ראש הכשרה':

"הדגש של המחנה הזה זה סיפור המסגרת. המטרה היא להכניס את החניכים ליקום מקביל, לתת אלטרנטיבה לחיי היום יום שלהם, אפשרות לדמיון ולצאת מהגבולות. אסור להם להטעין את הטלפונים במהלך המחנה ולכן יש ניתוק מהטלפון. הדגש במחנה הוא על הקבוצה, חוויית מציאות אחרת, לא כל אחד עם עצמו אלא כל אחד לוקח חלק ומשתתף בפעילות". (אירוע 125, תצפית 12).

בשיחה בין חניכים שמענו את הדברים הבאים:

החניכים מדברים על שעת המקלחות להיום: "נתקלח היום בשתיים בלילה, כי יש א"ש לילה ושתי משמרות מקלחות ואנחנו במשמרת השנייה". חניכה אחת: "מה אתם חושבים שסרג'נט פפר יעשה במסדר היום? למה הלכנו סביב המחנה בבוקר (תרגיל פינוי אש), כי סרג'נט פפר אמר שיש שריפה. אם לא נעשה מה שהוא אומר, מה יעשו לנו?" חניכה שנייה: "יוציאו אותך להורג, זה היה מותר אז בבריטניה". (אירוע 131, תצפית 12).

חלופת הדברים מעידה על כך שהחניכים מרגישים חלק מהמשחק ושההתנסות היא משמעותית עבורם. כך מהווה סיפור המסגרת כלי חינוכי מרכזי לחיזוק החוויה.

בתוך השיח יש התייחסות לסיפור המסגרת וגם להתנסות ברמת הפרט, לפיה נדרשים החניכים ללקיחת אחריות אישית ולפיתוח מיומנויות הקשורות לפעולות שגרתיות של היומיום. בין אלה מקלחת, ארוחה ושינה, התמודדות עם חלוקת זמנים והתנהלות על פי תור. המחנה מזמן לחניכים התנסות בפעולות שגרתיות ומיומנויות שסביר כי יידרשו אליהן גם בחיים.

עובדת היותו של המחנה עולם מדומה לעולם האמיתי בולטת לא רק בסיפור המסגרת, או בכך שהמחנה שונה מחיי השגרה של החניכים, אלא גם בכך ששגרת היום היא כזו שהחניכים נמצאים מרבית הזמן בעשייה כלשהי, המהווה התנסות במשהו. ההתנסות יכולה להיות ממוסדת ומונחית על ידי המדריך, הרכז או בעל תפקיד אחר, או ארעית, המתקיימת מעצם השהות במחנה. ההתנסויות במחנה מטרתן לתרגל את החניכים למיומנויות חיים. את המיומנויות האלה ניתן לאפיין על פי שלוש קבוצות: היחיד אל מול עצמו – התנסות בפיתוח תכונות אישיות, עצמאות אחריות ויצירתיות; היחיד עם

הקבוצה – התנסות בפיתוח מיומנויות חברתיות; היחיד אל מול הקבוצה – התנסות במנהיגות ובהובלה.

מצאנו כי ההתנסויות במיומנויות אלה מתבצעות בסוגים שונים של פעילויות, בין אם כאלה המוגדרות כפעולות, כאלה המוגדרות כפעילות בנייה מחנאית או פעילות שדאית או כאלה המוגדרות כפעילות תנועתית: מסדר, טקס או מפגש רב שכבתי או שבטי.

התנסויות בתכונות אישיות

כפי שתואר בחלק הראשון של פרק זה, המחנה כולו הוא זירה להתנסות של החניכים בהתמודדות עם חיים עצמאיים. במסגרת המחנה נדרשים החניכים לקחת אחריות על עצמם ועל פעולותיהם, לקבל החלטות קטנות וגדולות, לנהל משימות, לחשוב בצורה יצירתית ועצמאית, לפתור לעצמם בעיות ועוד.

מחנות הקיץ של כל תנועות הנוער, פרט לאלה המתקיימים במתכונת טיולים, כוללים בתוכם פעילות בנייה מחנאית. מצאנו כי הפעילות המחנאית במחנות היא לא עוד פעילות מתוך מגוון הפעילויות, אלא היא תופסת מקום מרכזי ואולי המשמעותי ביותר בהתנסויות המדריכים והחניכים בתכונות אישיות, בין אלה פיתוח עצמאות, אחריות ויצירתיות.

בסביבת המחנה ניתן לראות מתקנים מחנאיים שונים, חלקם משמשים כמתקנים שימושיים: חדר אוכל, שולחנות, שערים, פחים, מתקן לתליית תיקים, מתקני שעשועים ועוד, וחלקם משמשים כמתקני 'ראווה', המקושרים לסיפור המחנה ולתכני המחנה. כך למשל נראה מתקנים בצורת חיות, דמויות, מגדלים, סירות, מתקני ספורט, מתקנים בצורת חפצים שונים, מתקנים המסמלים תמונות מסוימות ועוד.

במרבית המחנות עיקר הבנייה מתבצעת על ידי השכבה הבוגרת, טרם הגעת החניכים, בימים המכונים 'חלוץ מחנה'. בחלק מהמחנות שותפים גם החניכים בבנייה המחנאית, כחלק מהמשימות שלהם

במחנה. לרוב יהיו אלה חניכי שכבות הביניים והשכבות הגבוהות, מכיתה ו' ומעלה.

על משמעותה של הפעילות המחנאית והבנת האפשרויות הגלומות בהתנסות המחנאית לפיתוח מיומנויות של ניהול עצמי ועצמאות החניכים, למדנו מפי רכז מחנאות באחד המחנות:

"המתודה המרכזית במחנה היא מחנאות. החניכים בונים מבנים מחנאיים שונים. בכיתות ד'-ה' בונים מבנים שימושיים להם: דברים יותר פשוטים, פחים, מתקנים לתיקים, משחקים, שער כדורגל, נדנדה וכו'. פעם הם היו בונים מתקנים יותר גדולים ואז הבינו שזה קשה להם והם לא מתחברים ויוצאים מתוסכלים. היום החניכים שותפים בהחלטה על מה לבנות וזה גורם להם להרגיש יותר טוב. בכיתות ו'-ח' בונים מבנה מחנאי גדול.

התנועה שמה דגש על מחנאות כי זאת מתודה שמתאימה לרוח המושבים, זה שם את הדגש על ערך העבודה. הערכים שנלווים למחנאות זה הערכים של התנועה, זה פרקטי ושימושי וזה הכיוון שהתנועה תפסה בשנים האחרונות. זה משרת את המטרות גם ברמה האישית של החניכים וגם ברמה הקבוצתית. הקבוצה מתכננת להגיע ליעד מסוים ומגיעה אליו. בחיים שלהם הרבה פעמים 'מעגלים להם פינות' ומוותרים להם, וכאן אין את זה, הם צריכים להתמודד, זה מחייב אותם לצאת מהמקום הנוח שלהם, לצאת מהבית שלהם והם צריכים לעשות עבודה פיזית. זה משהו שאין להם בחיים שלהם". (אירוע 219, תצפית 19).

ההתנסות המחנאית עונה על מטרות רבות. בין אלה חיזוק ביטחון החניך, חיזוק עבודת צוות ותקשורת בין חברי הקבוצה ויצירת חוויות הצלחה בקרב החניכים. כמו כן חיזוק מיומנויות של תכנון,

הפעלת שיקול דעת וקבלת החלטות, התמודדות עם בעיות ופתרון, בנייה והוצאה לפועל של רעיון, גם ברמה האישית וגם ברמה הקבוצתית.

מטרות אלה ידועות ומוכרות על ידי הצוות המבוגר, ונדמה כי אליהן חותרים. כך שמענו מפי רכז קן, כששאלנו למטרות פעילות בנייה מחנאית של שכבה ח':

"מטרות הפעילות זה לתת לחניכים לחלום משהו וליצור אותו. הבנייה המחנאית היא חלק מזה. זה שנים בתנועה שמחנאות הייתה עניין מגדרי, רק בנים כופתים. היום הכוונה היא להראות שכולם יכולים וכולן יכולות. המטרה היא לייצר לחניכים חוויית הצלחה ולפתח מנהיגות בקרב החניכים. הרמה של מתקן מחנאי מראה על עוצמה וזה יוצר גאווה גדולה". (אירוע 14, תצפית 2).

גם המדריכים של אותה הפעילות מודעים למטרות ומעידים:

"מטרת הפעילות היא הנאה, גיבוש צוות ושהחניכים ירגישו שהם עשו משהו, ולכן אנחנו נותנים לחניכים משימה לא קשה מדי, החוויה חייבת להיות חוויה של הצלחה, כישלון לא בא בחשבון. המטרה זה העצמה של החניכים, משום שזאת הפעם הראשונה שהם בונים משהו גדול, וחשוב שהם ירגישו שותפים בעשייה". (אירוע 15, תצפית 2).

על המשמעות האישית של ההתנסות בבנייה המחנאית העידה אחת החניכות:

"אני בונה לעצמי ואני מרגישה אחראית לדברים שלי. אני רוצה לעמוד על המגדל שאנחנו בנינו, אנחנו יצרנו! בנינו לבד! המדריכים לא בונים הם רק מסבירים לנו איך ואנחנו

עושים את זה ואנחנו נעמוד על זה! יש לנו גאווה במה שבנינו". (אירוע 141, תצפית 12).

חינוך למיזמוניות של ניהול עצמי, אחריות ועצמאות ניתן היה למצוא גם בפעילויות אחרות, שאינן בנייה מחנאית. כך ראינו למשל בפעילות בקורס הדרכה. במהלך הקורס נדרשים החניכים להתנסות בשמירה על דמות שהם יצרו לאורך כל המחנה:

כשהתיישבו החניכים המדריכות שאלו אותם על ה'שרוליקים' שלהם, שזה איש שהכינו ממנקה מקטרות וראש מקלקר. מדריכה: "כל מי ששכח את שרוליק באוהל, שרוליק שלו התייבש ומת". (אירוע 203, תצפית 18).

כאן ההתנסות בדאגה ל'שרוליק' היא אנלוגיה לדאגה ואחריות לעצמם ולחניכים שלהם בעתיד. מטרותיה של פעילות אחרת, בניית איש מחבלים, הוסברו כך על ידי המדריכים:

"הבאנו להם חוברת איך להכין איש עם חבלים והם צריכים להתמודד עם זה לבד. הקטע זה שאנחנו לא נעזור להם והם צריכים לעשות בעצמם ולהיעזר בחברים שלהם, כי הרבה פעמים הם באים לבקש עזרה בדברים שהם יכולים לעשות לבד אז ככה אנחנו מלמדים אותם שהם יכולים להתמודד עם דברים לבד. חשבנו על הפעילות הזאת כי זיהינו שהחניכים לא עצמאיים בכלל ותלויים בנו כל הזמן". (אירוע 83, תצפית 8).

כך נראתה ההתרחשות בפועל:

המדריך: "אתם מוזמנים להסתובב בשבט לשאול אנשים איך עושים, זה כל הקטע". מספר בנות רואות שחסר להן

חבלים ואומרות שהן צריכות להתחיל להסתובב. הן שאלו את המדריך כמה חבלים אמורים להיות להן, ביקשו עוד והמדריך הביא להן. אחת החניכות מבקשת מהמדריכה שתנסה כי נראה לה שהחבל שלה קצר מדי אבל המדריכה אומרת שהכול באותו האורך ומציעה לה לעשות באצבעות צמודות. כאשר החניכים מבקשים עזרה מהמדריכים הם לפעמים מסתכלים וקצת עוזרים להם, לעתים נותנים להם עצות, לפעמים שולחים אותם להיעזר באחרים, ופעמים אחדות אומרים שיסתדרו לבד ואפילו לא מסתכלים. אחת החניכות אומרת שהחבל שלה קצר מדי וכבר שלושה אנשים אמרו לה את זה. המדריכים אומרים לה שתצמיד אצבעות. אחד המדריכים עושה את מה שצריך בחבל שלה כדי לבדוק והחניכה רוצה שהוא ישאיר לה את זה אבל הוא מפרק ומבקש ממנה לעשות בעצמה. (אירוע 83, תצפית 8).

חניכה באה לבקש עזרה מהמדריכה לפתוח את החבל. המדריכה אומרת שהיא צריכה לבד והחניכה מתלוננת שהיא ניסתה וזה כמעט שבר לה את הציפורן ולמישהי אחרת את השן ושזה ממש כואב. המדריכה מנסה ומציעה לה להשתמש באבן ואומרת שאם היא מצליחה וזה לא כואב אז גם החניכה יכולה להצליח. לאחר שמצליחה לפרום היא אומרת לחניכה: "אין דבר כזה אי אפשר, יש שלא מספיק מנסים". (אירוע 88, תצפית 8).

הדוגמאות ממחישות את העובדה שהמדריכים יצרו את הפעולה על מנת לעודד חשיבה עצמאית והתמודדות אישית של החניכים. מאופן ההנחיה שלהם ומהתגובות במהלך הפעילות ניכר כי הם דבקים במטרה זו.

כפי שניתן לראות, בכל אחת מההתנסויות במחנה יש התמודדות אישית של החניך. עצם השהות שלו במחנה, לבד, בלי הוריו או

דמות מבוגרת תומכת אחרת פרט למדריך הקבוצה שלו, מאלצת אותו להתמודד עם האתגרים הרבים במחנה.

התנסויות חברתיות

לצד האינטראקציה הטבעית, המתרחשת באופן שאינו מתוכנן (כפי שתואר בפרק 3.1), מתבצעות גם התנסויות חברתיות רבות במסגרת הקבוצה האורגנית של החניכים, המונחות ומתווכות על ידי המדריכים. התנסויות אלה קורות בתוך הפעולות המוגדרות. בהתאם לתחומי התוכן שתוארו לעיל (פרק 1), לרוב עוסקות פעולות אלה בתוכן הקשור לנושא המרכזי של המחנה או של התנועה, לעתים אלה פעילויות הקשורות לערכי התנועה ולעתים הן מיועדות להיבטים חברתיים של הקבוצה, למשל פעילות משחקית, ספורטיבית, שירים וריקודים או משימה קבוצתית.

ההתנסות האישית של החניכים אינה עומדת בפני עצמה, כי אם משולבת בהתנסות חברתית לכל אורך המחנה, שכן מרבית הפעילות מתבצעת במסגרת קבוצתית. החניכים נמצאים רוב הזמן באינטראקציה חברתית כלשהי. כמעט בכל רגע במחנה הם אינם לבד, אפילו ברגעי המקלחת, הארוחה והלינה, וכך גם במסגרת פעילות שדה או במסגרת פעילות תנועתית. ההתנסות מזמנת תקשורת בין אישית, הקשבה לאחר, התחשבות בצרכים, ויתור, קבלת החלטות משותפות, שיתוף פעולה, התמודדות בתחרות מול האחר, הרגשת שייכות ועוד.

במסגרת תחרות קבוצתית ראינו התנסות בשיתוף פעולה ובעבודת צוות:

שני חניכים עומדים על שני מתקנים בצורת A מסנדרות, ועושים תחרות. הם אמורים להגיע לנקודת מסוימת ולחזור חזרה, כאשר כל הקבוצה מובילה אותם על המתקן. החניכים שאינם עומדים על המתקן מושכים בחוטים וכך מקדמים את החניך. החניכים שלא עוזרים במשיכת החוטים מוחאים

כפיים. חניכה: "צריך עוד להרים... תפסיק לצעוק עלי... אני לא יכולה... תמתחו למטה... שלוש ארבע ולהרים... יאללה הם עוקפים". (אירוע 75, תצפית 7).

דוגמה נוספת להתנסות בעבודת צוות, בתקשורת בין אישית ובאחריות הדדית ראינו בפעילות בנייה מחנאית של שכבת ח'. בפעילות זו כל קבוצה בונה מתקן משלה, כאשר הקבוצות נמצאות בשטח אחד, זו לצד זו:

החניכים עובדים על בניית המתקן. כולם עובדים, לאט לאט מצטרפות קבוצות נוספות לבנייה המחנאית, כל אחת עובדת על מבנה. קבוצה מתחילה מורל בסגנון 'מלך האריות', בתגובה גם הקבוצות האחרות שרות ועונות להם. גם חצי שעה אחרי כולם עדיין עובדים. יש שני חניכים שאין להם מה לעשות, יושבים צמוד ומחכים כמה דקות ואז קמים והולכים ליד מתקן עשוי במבוקים ומצטרפים לעבודה. החניכים פשוט עובדים ומשתפים פעולה, אך אחד לא מקטר, יש אווירה טובה של עבודה. נראה שכולם רוצים להשתתף ואין זליגה מהקבוצה. מדריך חותך את אחד הבמבוקים עם סכין. שלושה חניכים כופתים בגובה, חניכה אחרת שואלת את מי שבגובה אם הוא בסדר. החניכים עוסקים בבנייה ולא מדברים על דברים אחרים. (אירוע 220, תצפית 19).

במסגרת פעילות מחנאית נוספת, של מספר קבוצות אשר עובדות זו ליד זו, בא לידי ביטוי רעיון הקבוצה ועבודת הצוות:

החניכים עוסקים בבנייה מחנאית, יש כאן אווירת עבודה, חניכים מקובצים סביב המבנים, מוזיקה נשמעת ברקע. רעש של דפיקת הלמניה נשמע ברקע. סביב המבנה יש מעל

עשרים חניכים, חלק לא עובדים כי המבנה בשלבים יחסית מתקדמים, אבל אף אחד מהם לא שוכב או יושב על הרצפה, כולם עומדים מסביב.

מדריכה וחניך עובדים בנקודה אחת של המבנה ומספר חניכים עובדים בנקודה אחרת. לצד המבנה, מדריך משתולל עם חמישה חניכים, מרים אותם והופך אותם. מדריך אחר מגיע עם הלמניה, פתאום קבוצה של חניכים מתכנסים סביבו ומתחילים לעבוד. החניכים עומדים ומסתכלים בהתלהבות על שני המדריכים שתוקעים בזנט עם ההלמניה.

מדריכה מתחילה לכפות, חניכים מצטרפים אליה, הכול מאוד טבעי, זורם, אין צורך בהרכה הנעה לעשייה של המדריכה, החניכים פשוט יודעים מה הם צריכים לעשות והם עושים את זה. מהר מאוד המדריכה מתפנה והחניכים ממשיכים. (אירוע 226, תצפית 19).

שנים עשר חניכים, שתי מדריכות. עובדים על שני מתקנים מחנאיים, בניית שני 'קלפים' להרמת מגדל. כל החניכים פעילים בבנייה המחנאית. שני חניכים עובדים על כתב החידה שניתן להם כמה דקות לפני כן. כל שאר החניכים כופתים או פעילים סביב המתקן. מדריכה: "רוצים להתחיל לבנות את הסולם? מי רוצה לבנות?" חניכה: "אני בונה את הנדנדה עם דניאל." חניכה אחרת: "אני רוצה." מדריכה: "דניאל אתה רוצה גם לעשות סולם?" המדריכה מנחה את החניכים מה לעשות: "צריך 4 סנדינות בשביל לבנות את הסולם." חניכה: "אני צריכה 'חבר' (מקל) כדי להדק את הכפיתה." מישוהו מחברי הקבוצה זורק לעברה מיד. חניך: "פתרתי את החידה, אני רוצה להקריא לכולם, יערה סיימנו את הצופן!" החניך קורא בקול את הפתרון. מדריכה: "לכו לזמירה במפקדה ותביאו לה." חניך: "אני הולך." (אירוע 127, תצפית 12).

על המשמעות החברתית של אותה ההתנסות העידה אחת המדריכות:

"הקטע של הכנת המגדל הוא יותר לגיבוש חברתי, הם עובדים ביחד, עוזרים אחד לשני, לומדים לקבל הערות וביקורת ומצליחים במשימה משותפת". (אירוע 118, תצפית 11).

בקבוצה אחרת, שעבדה בסמוך, ראינו את ההתרחשות הבאה, המדגימה את תחושת הגאווה הקבוצתית ואת חיזוק תחושת השייכות לקבוצה:

המדריך מבקש מכל החניכים להתכנס. הוא חוזר על הבקשה מספר פעמים. אחד החניכים שמבחין במה שהמדריך מחזיק בידיו מצטרף לקריאה ואומר: "יאללה בואו כבר, יש עוגה." המדריך מחזיק מודל של המגדל. הוא מבחין בחניך אחד שנשאר לבד ולא הצטרף לקבוצה. הוא ניגש אליו אך החניך אומר שאין לו כוח והוא מאפשר לו להישאר במקומו. בינתיים החניכים שהתקבצו החלו שרים 'היום יום הולדת למגדל'. המדריך אומר שהם סיימו שלב ראשון והחניכים פורצים בקריאות קוללולול מלוות במחאות כפיים. הוא מציין שהם גם הראשונים שעשו זאת ולכן קיבלו עוגה. העוגה תופסת תשומת לב ומעלה את המורל.

המדריך מוסיף שתיכף יגיעו צבי וחביבה כדי לנהל את הרמת הקלפים. קאי שואל אם יש למישהו משהו להגיד על הפעילות עד כה. נשמעות תגובות של שביעות רצון מכך שהם הראשונים שמוכנים להרמת הקלפים. המדריך שואל אם יש מישהו שלא כפת. כולם אומרים שהם כפתו. (אירוע 273, תצפית 13).

מתוך הדוגמאות המתוארות, ובהמשך למתואר בהקשר להתנסויות

במיומנות ניהול עצמי שתוארו בחלק הקודם, ניכר כי ההתנסויות בבנייה מחנאית מהוות הזדמנות להתנסות במגוון מיומנויות חברתיות.

דוגמה נוספת להתנסות באחריות קבוצתית, בהתנדבות ובשיתוף פעולה, ראינו במחנה אחר, במסגרת פעילות קבוצתית של בישול שדאי. בפעילות הבישול בה צפינו המטרה המוצהרת הייתה בישול עצמאי של החניכים, בשונה משאר ימי הטיול בהם קיבלו אוכל מוכן בחמגשיות. מצאנו כי מהות הפעילות אינה רק הבישול, כי אם ההתנסות בהתנדבות, עבודת צוות, אחריות קבוצתית ושיתוף פעולה.

בתחילת הפעילות הגיעו שמונה חניכים, הם אספו את המזון מהמרכז הלוגיסטי של המחנה שמתופעל על ידי הבוגרים. את הציוד (חבילות פסטה ענקיות, נקניקיות, ירקות, סירים, כלב גז, בקבוק שמן ענק, תבלינים) סחבו החניכים והרכיזם לאזור הפעילות הייעודי שלהם בשטח המחנה, המחולק על פי רובעים. את הבאת בלון הגז והחיבור לכלב גז עשה אחד מהמבוגרים.

לאחר עשרים דקות כבר הגיעו כשלושים חניכים לפעילות כאשר שמונה מהם ועוד שני מדריכים מתגודדים סביב הסיר והכלב גז. עוד שלושה חניכים חותכים ירקות על הרצפה כהכנה לסלט, ועוד חבורה של בנות עושות מורל בצד בליווי מדריכה.

שאלתי (תצפיתן) את המדריך אם זו כל הקבוצה והוא השיב שלא, אבל שהם יגיעו מאוחר יותר. הוא מוסיף ואומר שכל אחד עושה פה מה שהוא חושב לנכון, חלק מתפללים וחלק לא, חלק באים בזמן וחלק לא. זה חלק מהתהליך בגרות. הכול פה על בסיס התנדבות בעשייה, אף אחד לא יכריח אותך לעשות פה כלום. כל הזמן ממשיכים להגיע בטפטוף עוד חניכים לפעילות. במקביל חמישה חניכים

חדשים שהגיעו מכינים דגל ייצוגי לקבוצה. שאלתי את הרכז איפה כל שאר החניכים, והוא אמר: "מתישהו הם יהיו רעבים אז הם יהיו חייבים להגיע, אין להם עוד אוכל חוץ מזה". (אירוע 334, תצפית 27).

דוגמה זו מתארת התנסות בהתנדבות ועבודת צוות במסגרת פעילות בישול, אשר מתנהלת באופן פתוח לחלוטין. הן הרכז והן המדריך מעידים על כך שהפעילות אינה מוגדרת כחובת השתתפות, והבישול מתבצע על בסיס התנדבות. דוגמה זו מבטאת היטב גם את מאפיין החופש והבחירה האישית של החניכים. עם זאת, הם גם מציינים שאופי המשימה ומבנה המחנה הוא כזה שההתנסות תהיה חייבת להתבצע, אחרת יישארו החניכים רעבים. ניכר כי ההתנסויות ביציאה לטבע ובטיול, הניתוק מהמוכר, האתגר בניהול העצמי לצד ההיבט החברתי, מהווים עבור החניכים חוויה משמעותית ומעצימה. על עוצמת ההתנסות במהלך המחנה והפעילות השדאית שמענו מפי אחת החניכות, כאשר שאלנו אותה למטרת הפעילות במחנה:

"להכיר את הארץ. בעיקר לגבש, שנכיר עוד בנות, להכיר משהו אחר, להתנתק מטלפונים, לצאת מהבית והמזגן. בבית אני מנהלת את החיים של עצמי, פה לומדים להסתדר בשטח, לחיות עם חברות". (אירוע 251, תצפית 24).

כל הדוגמאות שתוארו בחלק זה מדגישות את היותו של המחנה זירה להתנסות חברתית של היחיד אל מול חבריו לקבוצת השווים ואל מול הקבוצות האחרות הסובבות אותו, בהקשר התנועתי הרחב. מהדוגמאות ניכר כי המסגרת התנועטית בה מתקיים המחנה מהווה מרכיב חשוב בחוויה החברתית של החניכים. העובדה שהחניכים יוצאים מהמסגרת המוכרת להם, הסניף או השבט, ומבינים שהם חלק ממהו גרול יותר מהווה עבורם התנסות משמעותית, הקשורה

בין היתר לגיבוש זהות ותחושת שייכות, כפי שיורחב בהמשך (בפרק 3.3).

התנסות בפיתוח מנהיגות והובלה

מחנות הקיץ מזמנים הזדמנויות להתנסות ממשית במנהיגות ובמיומנויות ניהול, בעיקר בקרב השכבה הבוגרת (המדריכים והפעילים) אך גם בקרב החניכים, בעיקר בשכבות הביניים (ו'–ז') ובשכבות הגבוהות (ח'–ט'). במרבית התנועות משמש המחנה כזירה משמעותית להתנסות במיומנויות מנהיגות וניהול גם לחברי מסלולי ההגשמה, חברי שנת השירות והגרעינים, אך אלה לא נחקרו במסגרת מחקר זה.

במרבית התנועות נדרשים המדריכים והפעילים מהשכבה הבוגרת לחשיבה והחלטה על נושא המחנה. בחלק מהתנועות הנושא מוחלט מראש על ידי הנהגת התנועה, והמדריכים נדרשים להחלטה על נושאי משנה בהתאם לנושא המרכזי. לאחר החלטה על הנושא הם מתנסים בתכנון המחנה בכמה היבטים. ההיבט הפיזי: אופן חלוקת השטח, מבנים מחנאיים, מתחמי מגורים, שבילים, שילוט ותפאורה. ההיבט התוכני: מערכי הדרכה ופעולות. ההיבט החברתי: ערבי גיבוש והווי סניפי/תנועת. והיבט ההתייחסות לפרט: נוחות החניכים, קשר עם החניכים, מתן יחס אישי במהלך המחנה, מענה לצרכי החניכים וקידום מטרות אישיות של החניכים.

התנסות משמעותית בניהול המחנה כחלק מחינוך למנהיגות, אחריות ויוזמה תוארה בפנינו על ידי רכזת ההדרכה של אחד המחנות:

”העבודה על מחנה הקיץ מתחילה כבר מפסח, כאשר מתפרסמים שיבוצים למחנונים. על השיבוצים מחליטים הרכזים. כל מחנון מורכב ממספר סניפים, שלצורך המחנה מתאגדים יחד. כל מחנון נפגש ובוחר מהשכבה הבוגרת צוות מוביל ויחד עם המדריכים הם מכינים את המחנה. בכל

מחנן רכזי הדרכה מכיתה י"א המפתחים את תת הנושא של המחנן. חניכים מי"א-י"ב הם הצוות המוביל של המחנן (כעשרים איש). התפקידים שלהם הם אחראי מחנאות, אחראי בטיחות, רכזי פעילים, רכזי הדרכה, אחראי על חדר נושא, אחראי פני מחנן, אחראי רוח מחנן.

לכל מחנן יש צוות אחראי מהגרעינים שכולל תפקידים חופפים, כגון אחראי מחנן, מלווה הדרכה, מלווה מחנאות ובטיחות. הגרעין היוצא הוא זה שמנהל את המחנה מכל ההיבטים שלו. לכל חבר בגרעין יש תפקיד במחנה (למשל: מנהל מפקדה, אחראי מטבח, אחראי חשמל, אחראית תוכן וכו'). חברי הגרעין הנכנס, אשר אך סיימו י"ב, נקראים במסגרת המחנה 'גרעינרים', והם מאיישים את צוותי העבודה תחת ניהולם של חברי הגרעין היוצא, למשל: צוות חשמל וצוות מטבח". (אירוע 278, תצפית 21; אירוע 209, תצפית 19).

המחנה בנוי בצורה כזאת שהשכבה הבוגרת מתנסה במנהיגות וניהול, גם בשלב התכנון וגם במחנה עצמו, וכך גם הגרעינרים. יש כאן החלטה המתבצעת באופן דמוקרטי של מסגרת היררכית, המקובלת על כולם. מבנה זה מאפשר התנסות בלקיחת אחריות, יזומה וניהול וכן חופש פעולה רב לחברי השכבה הבוגרת.

אחד מהרשג"דים ביקש בהתלהבות להראות לי את אחד מהמתקנים המחנאיים במחנה, וסיפר לי שהוא היה אחראי עליו ועל הבנייה שלו. הוא מאוד גאה במה שיצא ומספר שהניהול של המבנה היה חוויה מעצימה עבורו. (אירוע 78, תצפית 7).

במסגרת שיחה עם שתי פעילות מהשכבה הבוגרת, אני (תצפיתנית) שואלת אותן על המבנה שהן יושבות תחתיו.

הן אומרות לי: "זה מבנה 'זולה', החלטנו על זה בסוף השנה. יש לנו שתי ראשות מחנה שהן אחראיות על הבנייה. הן הכינו דגם קטן וכשהגענו לכאן הן אמרו לנו מה לעשות, איפה לקשור ומה להרים, הן חילקו את העבודה בינינו וככה בנינו את המבנה". (אירוע 50, תצפית 5).

התנסות משמעותית נוספת שראינו במהלך התצפיות הייתה במסגרת תפקידי ריכוז ההדרכה או ריכוז שכבות. רכזי השכבות משמשים מעין מנהלים בדרגי ביניים, בין המבוגרים (רכוזים ובעלי תפקידים) ובין המדריכים. רכזי השכבות או הרשגד"ים, הממונים על המדריכים, מתנסים אף הם במיומנות ניהול, אסרטיביות, הצבת דרישות, בקרה ופיקוח, וכן הנחיה מקצועית של המדריכים שתחתיהם.

כך למשל בהכנה למחנה נדרשים המדריכים להציג בפני רכזי השכבות את הפעולות שהם עתידים להעביר לחניכים במחנה, ואלה עוברות את האישור של הרכז השכבתי. במהלך המחנה משמש הרכז השכבתי כחוליה מקשרת בין רכז השבט למדריכים. הרכז השכבתי אחראי על העברת הודעות למדריכים, ניהול לוח הזמנים של הפעילות השכבתית, שמירה על סדר ומשמעת, הנחיה של המדריכים ושמירה על שלומם של החניכים. על כך העיד אחד המדריכים:

"יש תיק שמכינים לפני כל טיול שאנחנו ממלאים אותו, אני והמדריכה שאיתי, וזה עובר תחקיר של הרשגד"ית, היא נותנת תיקונים ואנחנו מתקנים. ואז זה עובר לרכז הבוגר". (אירוע 51, תצפית 5).

במסגרת פעילות הנהגתית של כיתה ו' בא לידי ביטוי תפקידו של הרכז השכבתי:

בשטח בין המחנות יש ריכוז של כמה קבוצות. קבוצת חניכים

קופצים בחבל, קבוצת חניכים צובעים חולצות, חניכים בונים A מחנאי, חניכים הולכים על A מחנאי כתחרות בין שתי קבוצות. כל קבוצה עוסקת במשהו אחר. רשג"ד עומד מול מדריך ומעיר לו על תפקודו. הוא אומר לו שהחניכים כל היום לא עושים כלום ושהם משועממים: "מה, אתם לא יכולים להיות אחד עם הקבוצה ושהשני ילך להביא דברים? החניכים כל הזמן מסתובבים ואף פעם לא כקבוצה, אף אחד לא מחזיק אותם כקבוצה." המדריך בתגובה אומר לו שהוא לא רוצה שהם יהיו כקבוצה כל הזמן. הרשג"ד ממשיך ואומר באסרטיביות שעכשיו זה פעילות שהם צריכים להיות כקבוצה ויהיה להם מספיק זמן כיחידים. "יש לכם 24 שעות להיות איתם, אתם לא יכולים לעמוד בזה? הבעיה אצלכם זה שאתם כל הזמן בסוג של זמן חופשי, תגדירו מתי פעולה ומתי זמן חופשי. האם עשיתם כבר פעולה נורמלית במחנה?" המדריך בתגובה: "חם מדי." הרשג"ד: "לא חם מדי. די אני לא רוצה לריב איתך. תגדירו לכם מתי זה פעולה ומתי זמן חופשי אבל אני לא מוכן שהחניכים יהיו ככה כל היום." (אירוע 74, תצפית 7).

התנסות נוספת במנהיגות והובלה היא כמובן זו של המדריכים עצמם. עובדת היותם של המדריכים מובילי קבוצות מאפשרת להם להתנסות ממשית בניהול, מנהיגות והשפעה. בכל דבר שהמדריך עושה במהלך היותו מדריך, בשנת הפעילות בכלל ובמחנה בפרט, הוא נוגע בחניכיו ומשפיע עליהם. המדריכים צריכים להוביל את החניכים לעשייה ולפעלתנות, והם עושים זאת בדרכים שונות. המדריך יכול לבחור אם להיות חלק מההתנסות, זאת אומרת להיות פעיל ולעבוד עם החניכים. הוא יכול לבחור אם להיות המנחה המקצועי של ההתנסות, זאת אומרת ללמד את החניכים מה ואיך עושים ולהנחות אותם בשלבי הביצוע. והוא יכול לבחור אם להיות מנהל העבודה, זה שנותן את ההוראות ובא לפקח. כמובן שהמדריך

יכול לשלב בין סוגים שונים של מנהיגות והובלה. אופן התפקוד של המדריך קשור בדרך כלל למטרות הפעילות, לאופיו שלו וכן לדוגמה האישית של אלה שהיו מדריכיו בעבר ולהרגלים שרכש מהם. למשל, אם מטרת הפעילות היא חינוך לאחריות אישית אזי יטיל המדריך יותר אחריות על החניך וישמש כצופה מהצד, אם המטרה היא גיבוש קבוצתי ועבודת צוות עיקר ההנחיה יכוון לשיתוף פעולה ולמידה הדדית, ואם המטרה המרכזית היא העמדת המתקן ישמש המדריך כמנחה מקצועי ואף יעבוד עם החניכים. דוגמאות רבות לכך מצאנו בתצפיות. כך ראינו במסגרת התנסות שכבה ח' בבניית מתקן מחנאי:

מדריכה: "את צריכה להסביר לנו מה המשמעות של כל קשר." בתגובה לשאלה החניכה מסבירה. מדריכה: "צריך שתי בנות שיכפתו, יאללה בואו זה בקטנה, זה לא כל כך קשה. תעשי 8 חניקות ממש חזק וזה יהיה בסדר. יופי." חניכה: "החבל קצר, צריך להאריך." המדריכה ממנה משהו שיביא לה חבל נוסף. מדריכה: "מעולה, יופי, מעולה, תחזיקי חזק ותמשיכי, יופי מצוין." חניכות אחרות עומדות ליד ומסתכלות. (אירוע 13, אירוע 16 תצפית 2).

בשיחה עם המדריכה לאחר התצפית הבנו שמטרת הפעילות היא התנסות בבנייה מחנאית והקניית מיומנויות מחנאות. המדריכה מבקשת מהחניכה שלה גם לבצע את הכפיתות וגם לתאר את מה שהיא עושה, כחלק מתהליך הלמידה. היא גם שואלת מי רוצה ללמוד, מסבירה, חוזרת ומבהירה את דברי החניכות, ומקשרת את הידע החדש לידע קודם. המדריכה מנצלת את ההזדמנות ללמידה ומבנה אותה בצורה כזאת שהלמידה תתבצע גם ברמה הממשית (ביצוע) וגם ברמה הקוגניטיבית (המשגת הפעולה). בנוסף, המדריכה מביעה אמון ביכולת של החניכות לבצע את הפעולה ונותנת להן משוב חיובי במהלך ההתנסות.

במסגרת פעילות מחנאית של כיתות ח' ראינו איך מובילה המדריכה את הקבוצה לעשייה. איך היא מהווה עבורם דמות מקצועית ובעלת הידע, איך היא מניעה אותם לפעולה ואיך היא נותנת להם משוב במהלך הפעילות:

חניכה: "זהו? אפשר להדק?" המדריכה מסתכלת ועוזרת לה ואומרת: "תהדקו, יופי זה מעולה, זה חזק." חניכה מנסה לכפות, המדריכה מחזירה ונותנת לה משוב תוך כדי "יופי ככה, כן." המדריכה נותנת לה הנחיה איך לבצע: "תמשכי, תשחררי, תסובבי, תעשי..." ועונה על שאלות של החניכה תוך כדי הביצוע של הכפיתה. חניכה אחת מתגדבת להחזיק את הסנדה כדי שהמתקן לא יזוז ושואלת: "איך נעשה שזה יצליח?" המדריכה: "נזיז את הסנדה לצד. יאללה בואו, מי רוצה ללמוד?" חמש חניכות מגיעות ויושבות סביבה. המדריכה מדגימה קשר מוט, כולן יושבות צמוד לסנדה ומסתכלות. המדריכה: "נכון שלמדתן לעשות קשר בחבלים לפני שנייה? כל הכפיתה הזאת מבוססת על הקשר שעשיתן." (אירוע 16, תצפית 2).

הובלה נוספת של המדריך ראינו במסגרת פעילות בניית מגדל:

החניכים בונים מתקן מחנאי – מגדל. הקבוצה מחולקת לצוותי עבודה, כל צוות עובד על חלק אחר מהמגדל: 'קלף' ו'סולם'. המדריכות מאוד נוכחות בפעילות, הן מנהלות את הבנייה ולעתים אף חלק ממנה. הן נמצאות כל הזמן עם הקבוצה בפעילות, לא עוזבות את שטח הפעילות. המדריכה עם עלון מקופל ביד שכתוב בו בדיוק איך בונים את המגדל, בשלב מאוחר יותר היא מעבירה את העלון לחניכים והוא עובר מיד ליד. חניכה: "אנחנו צריכים מטר, מישהו לקח לנו אותו", חניכה אחרת: "אפשר למדוד עם האלכסון" (סנדה

גדולה). חניכה אחרת: "נעה (המדריכה), אפשר להתחיל עם הסולם?" מדריכה: "חכו שהם יסיימו את המרובע ואז תעשו את זה, תניחו מבחוץ... לא סוחבים ככה סגדה, לכי לקצה, תניחו את זה ככה, לא על זה, תהדק עוד קצת..." חניכה שכופתת שואלת את המדריכה כל הזמן אם זה בסדר. המדריכה מנחה אותה מילולית מה לעשות אבל לא עושה במקומה. המדריכות לא עובדות על הכפיתות, הן רק נמצאות. חניך שופך מים, מדריכה מעירה לו על כך. (אירוע 123, 130, תצפית 12).

דוגמה זו ממחישה היטב את היותה של המדריכה מובילת הקבוצה. היא זו שנותנת את ההנחיות, היא זו שיוצרת את המסגרת של הפעילות: חלוקה לקבוצות, משימות עבודה, נהלי עבודה. היא הדמות המקצועית אליה פונים, היא זו השומרת על בטיחות החניכים והיא זו המציבה את אמות המידה להתנהגות. תפקיד המדריכים במחנה מורכב מתחומי אחריות רבים, וההתנסות שלהם בהובלת החניכים היא לא רק בהיבט הלמידה של מיומנויות והנחלת הערכים, אלא גם בניהול בפועל של הקבוצה ולוחות הזמנים. את ניהול המדריכים ראינו בדוגמאות הבאות:

המדריכים מודיעים לחניכים שיש פעולה, למרות שהיא לא הייתה מתוכננת. החניכים יושבים על מתקן המיטות אותו הם בנו בימים הקודמים. מדריכה: "קדימה בואו הולכים, יאללה חבר'ה בואו", חניכה: "לאן?" מדריכה: "לפעילות, יאללה בואו." שתי חניכות מגיעות מהר ונעמדות ליד המדריכה ושאר החניכים מתאוששים לאט, לוקח להם זמן לקום. המדריכים ממשיכים לקרוא להם. קוראים להם בשמות פרטיים אחד אחד. לאחר דקה או שתיים המדריכה אומרת למדריך אחר: "יאללה תקים אותם." היא מתקדמת לכיוון

מקום הפעילות, מחליטה איפה לקיים אותה ומתיישבת.
(אירוע 100, תצפית 10).

מדריכה: "קדימה כולם יש תרגיל אש, בואו מהר מהר תסתדרו בשני טורים יאללה." החניכים מתחילים ללכת והמדריכה אומרת: "לא לשכוח כובע ומים! קדימה!" החניכים לא הולכים בשני טורים מסודרים, הם מגיעים לרחבה הגדולה והמדריכים מושיבים אותם על מדרגות הבטון. לאחר התרגיל המדריכים חוזרים ומודיעים: "קדימה שני טורים, התרגיל נגמר, כיבינו את האש, יאללה לא לשכוח את המים. של מי הבקבוק הכחול שם?" החניכים הולכים בשני טורים, יותר מסודרים מההלוך. מגיעים למקום של הפעילות והמדריכים מסבירים שעכשיו לא ממשיכים את הפעולה כי צריך לנקות את השטח של המחנה. כל קורס קיבל שטח שונה. הם קיבלו את השטח של השבילים. מסבירים לחניכים שחשוב לנקות כי אנחנו פה תשעה ימים וזו גם שמורת טבע. (אירוע 183, תצפית 17).

מדריכה: "טוב תקשיבו... הפעולה הבאה זה שיחה עם תלמידות כיתה ט' בנושא הוועדות בשבט במהלך שנת הלימודים הבאה. תישארו כאן זה מאוד חשוב." (אירוע 29, תצפית 3).

במסגרת תפקיד ההדרכה מתנסים המדריכים בניהול בפועל של הקבוצה. מנהיגות המדריכים מונעת מכוחות שונים, ביניהם אסרטיביות וכריזמה אישית, וכן מכוח הסמכות הנובעת מעצם הגדרת תפקידם כמדריכים, כפי שתואר בדוגמאות לעיל. כוח נוסף המשפיע על מנהיגות המדריכים, ומסייע להם בהובלת החניכים, הוא כוח היחס האישי. הכוונה היא ליחסים הבין אישיים הנרקמים ומתקיימים בין המדריכים לחניכים. מצאנו כי במרבית התנועות מתפתחים יחסי תקשורת וקירבה בין מדריכים לחניכים.

יחסים אלה משתנים בהתאם לאופי המדריך ואופי החניכים. בחלק מהמקרים מאופיינים היחסים בין המדריכים לחניכים בדאגה לשלומם ובטיחותם של החניכים ובאכפתיות להרגשתם הטובה במהלך הפעילות:

החניכים מתנסים בבנייה מחנאית. הם מבינים מושגים בסיסיים כמו כפיתה, סנדה, חניקה. חניכה מבקשת שמישהו יחליף אותה בהחזקה של הסנדה כי היא הולכת להביא סנדה נוספת. המדריכה נשארת וכופתת עם מספר בנים. ארבע חניכות כופתות, שאר חניכי הקבוצה יושבים מתחת לצילייה בצד. מדריכה רואה שאחד החניכים שוכב על ערסל בשמש ואומרת לו: "זה לא טוב, אל תירדם בשמש. יאללה לשתות". (אירוע 12, תצפית 2).

החניכים משחקים משחק שצריך לפסול אחד את השני על ידי מגע פיזי. מישהי נופלת וכולם צוחקים, גם היא, המדריך ניגש אליה ומוודא שהיא בסדר ולבסוף מחבק אותה. הם מתווכחים על חוקי המשחק ובסוף המדריך מכריע. כאשר הם לא בטוחים אם הייתה פסילה המדריך אומר את דעתו. בשלב מסוים המדריך פונה לאחת החניכות ואומר "את ראית יותר טוב, היא נגעה לה ביד?" היא עונה "כן" והחניכה נפסלת. המדריך שם לב שהיא וחניכה נוספת בלי כובע ודורש מהן לשים מיד. הן מיד שמות כובע על הראש. (אירוע 56, תצפית 3).

פעולה בנושא חלומות. עוצרים רגע את המשחק והמדריכה מבקשת מכל אחת שלא אמרה את החלום שלה שתגיד אותו. הבנות תוך כדי מסתכלות למדריכה בקלפים ומרמות במשחק. המדריכה: "לא פייר! אתן מסתכלות לי בקלפים! רמאיות" וכולן מצחקקות. המדריכה עושה עצירה ואומרת לבנות שהן צריכות לשתות ושמאוד חם ומזכירה להן כמה

חשוב לשתות ולהיות עם כובע. המדריכה ממשיכה במשחק וכדי להלהיב את הבנות היא מספרת חלום: "החלום שלי הוא לקבל תפקיד טוב בצבא ולהצליח." חניכה 3 מנסה לדבר. היא מאוד שקטה וביישנית, מדברת נורא חלש. המדריכה מאוד סבלנית איתה ומקשיבה למה שיש לה להגיד ודואגת שגם שאר הבנות יעשו כך. הבנות מתחילות לקום תוך כדי שהמדריכה מדברת והיא אומרת להן: "לאן אתן הולכות לא נגמר. תשבן." המדריכה נותנת פידבק חיובי לחניכה הביישנית ואומרת לה שהחלום שלה היה מאוד מעניין. (אירוע 144, תצפית 15).

במקרים אחרים מצאנו כי היחסים בין המדריכים לחניכים מאופיינים באינטימיות, פתיחות ועומק, וכן בשיח חברי ואפילו במגע פיזי:

המדריכה מסתובבת בין החניכים ועוזרת להם. הם מכבדים אותה באוכל שיש להם. מגיעה חניכה אל המדריכה והיא אומרת לה: "מאיל'ה תחייכי כבר, את כל כך עצובה." החניכה מחייכת ואומרת "אני לא יכולה אין לי כוח." אחד המדריכים מגיע עם מאוורר קטן ועושה רוח על עצמו ועל המדריכה השנייה. אחת החניכות מתלוננת למדריכה שהיא מדברת על מישהי אחרת כל הזמן והמדריכה אומרת לה "שקד, את יודעת שאני אוהבת אותך." החניכה: "אז למה את מדברת עליה כל הזמן?" מדריכה (בנימה חברית): "כי היא חמודה יותר." (אירוע 89, תצפית 8).

בוגר מחבק חניך ומדבר אליו כאילו הוא הילד הקטן שלו "מי זה השועל הקטן והחמוד הזה שמטפס על העץ..." ושם לו ידיים על הראש. (אירוע 215, תצפית 19).

מדוגמאות אלה ניכר כי הקשר בין המדריכים לחניכים הוא קשר

אישי, קשר של דאגה ואכפתיות. במקרים של קירבה בגיל, בשכבות החניכים הגבוהות, אף העידו החניכים כי המדריכים הם כמעט כמו חברים שלהם.

על היחסים בין המדריכים לחניכים ועל תפקיד ההדרכה ודמות המדריך ביחס לקבוצה למדנו משיחות עם מדריכים:

"אני יכולה להיות גם מאוד סמכותית וגם להיות חברה שלהם. יש בקבוצה הזאת חניכים שהמדריכה שלהם בכלל לא כאן, ואנחנו מרגישות שביום אחד נוצר בינינו קשר ממש טוב ואנחנו מרגישות ממש מדריכות שלהן". (אירוע 139, תצפית 12).

"החניכים אוהבים להיות איתי, ואני אוהבת שהחניכים באים להתייעץ ומשתפים ואני יודעת לעשות את ההפרדה ולהיות המדריכה עם המשמעת שצריך אבל גם נותנת להם אוזן קשבת". (אירוע 156, תצפית 14).

"חשוב לי מאוד לראות עין בעין עם חניכים, אני אמרתי להם ביום הראשון שאני במחנה הזה הולכת לתת להם את כל הכבוד והם בחזרה יתנו לי את כל הכבוד. מבחינתנו מי שמאחר לפעילות זה חוסר כבוד כי אנחנו הכנו לו פעולה". (אירוע 187, תצפית 17).

מתיאורים ודוגמאות אלו ניכר כי המדריכים מבינים את המשמעות של הקשר האישי וההשפעה על החניכים במסגרת תפקידם, והם מעידים על ההנאה המרובה שבתפקיד ההדרכה.¹²

12 להרחבה על תפיסת תפקיד ההדרכה, ראו מחקר בנושא מנהיגות בתנועות הנוער: אבן נ., הימן-זהבי, ר. בורגר, א. (2016) הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער, הוצאת מת"ן.

היותו של המדריך מוביל של קבוצת חניכים, שנראית לעתים לעין חיצונית כל כך מובנת מאליה, היא התנסות משמעותית בעבור המדריכים, וללא ספק מהווה גורם משמעותי ומהותי בחוויה החינוכית בתנועות הנוער. על עוצמת ההתנסות במסגרת תפקיד ההדרכה ועל תפיסת תפקיד ההדרכה למדנו מתשובות מדריכים לשאלה "מדוע אתם מדריכים בתנועה?":

"החניכים אוהבים להיות איתי, אני מעבירה להם ערכים, הם דור העתיד של הסניף שלנו. אני מרגישה צורך לדאוג להמשכיות של הסניף ושיצאו הבוגרים הכי טובים שהם יכולים להיות. אני אוהבת להדריך ולהוביל". (אירוע 156, תצפית 14).

"החוויה שלי כמדריך בתנועה היא מאוד משמעותית. אני מרגיש שהאופי שלי התגבש ככה כי אני כאן. אני כל כך הרבה שנים בתנועה ואני מרגיש חלק, בתור חניך הסתכלתי על מדריכים וידעתי שאני רוצה לעשות את זה. כמו שהתנועה השפיעה עלי ככה אני השפיעתי על השבט, אתה מקבל ונותן בחזרה. המחנה הוא בעיקר סיכום של השנה, השיא האחרון כקבוצה. המחנה מחזק את הקבוצה וגם את היחיד. בשבילנו זה שיא ההתפתחות". (אירוע 76, תצפית 7).

"למה להדריך? כי מזה אני חיה. כמו שאנשים יש להם תחביב לנגן או לרקוד אז אני אוהבת להדריך. זה התחביב שלי, אני אוהבת את האינטראקציה עם החניכים ואת החיוך שלהם כשאני מצחיקה אותם". (אירוע 187, תצפית 17).

"אני מדריכה כי זה ממלא אותי, נותן לי להרגיש טוב, שאני עושה משהו טוב. אין דיסטאנס בינינו והחניכים נפתחים ואני מרגישה שאני יכולה להשפיע, אנחנו רואים תהליך

שהם עברו וזה נותן תחושה של תיקון עולם, יש לי את היכולת להשפיע ולשנות". (אירוע 305, תצפית 9).

3.3 זהות ושייכות

תנועת נוער היא קבוצה בעלת זהות מובחנת: יש לה שם, אידיאולוגיה, סמלים, נורמות התנהגות ידועות ומקובלות, היסטוריה ומסורת, יעדים ומטרות, שגרות חיים ואירועים משמעותיים לחברים בה. המשתתפים בתנועת הנוער לומדים להזהות עם כל אלה, וכך נוצרת אצלם תחושת שייכות. השייכות מתבססת אל מול כמה מעגלים: שייכות לקבוצת הגיל במסגרת קבוצה שכבתית או גדוד, שייכות לקבוצה קהילתית המורכבת ממספר קבוצות שכבתיות – סניף, שבט או מעוז, ושייכות לקבוצה חברתית אידיאולוגית רחבה יותר, במסגרת ההנהגה והמחוז ובמעגל הרחב יותר, לתנועה כולה.

אחד הדברים הראשונים והבולטים כשבוחנים ארגון, כל ארגון באשר הוא, הוא הסמלים של הארגון. כך גם בתנועות הנוער. מצאנו כי את השייכות לקבוצה ולתנועה מבטאים משתתפי התנועות באמצעות סמלים. עקרון ההסמלה הוגדר גם על ידי ראובן כהנא במסגרת הקוד הבלתי פורמלי, והוא עקרון חשוב ואחד המאפיינים הבולטים בהווה החינוכית בתנועות הנוער.¹³

כבר בכניסה למחנות יכולנו להבחין בסמליות הרבה הזועקת מכל עבר. במהלך התצפיות במחנות הקיץ מצאנו כי בכל המעגלים: קבוצה, סניף, הנהגה ותנועה, מופיעים הסמלים בכמה תצורות: בלבוש ובהופעה החיצונית, בסמנים חזותיים בשטח כגון דגלים, סמלי התנועה וסיסמאות, במוזיקה ובשירי מורל, בשפה ובנורמות התנהגות של הקבוצה, בקבלת מרות המדריכים וכן בטקסים, במסורות ובאווירה. נתאר את הסמלים שראינו על פי חלוקה זו.

לבוש והופעה

במחנות הקיץ השונים בהם ביקרנו ראינו מאפייני לבוש משותפים – לבוש פשוט, טריקו ומכנסיים נוחים, המתאים לשהות בתנאי שטח, ובעיקר הקפדה על בטיחות ובריאות: כובע, נעליים סגורות, בקבוק מים צמוד. בהרבה מהמחנות ראינו בלבוש ביטויים המציינים שייכות לתנועת הנוער, לסניף מסוים או מציינים השתתפות במפעל תנועתי קודם כמו טיול או מחנה, בדמות הדפסים על חולצות או כובעים. מצאנו כי הלבוש במחנה משמש כסממן מאפיין להשתייכות לאירוע השיא של מחנה קיץ וכן השתייכות למעגל התנועתי. לעניין זה אין הבדל בין קבוצות, סניפים או הנהגות התנועות השונות:

חלק לובשים חולצת תנועה וחלק לובשים טישרטים עם הדפסים וכתובות של תנועות הנוער. כולם חובשים כובעים דומים, כובעי טמבל שיש עליהם כיתוב תנועתי. לכולם יש בקבוק שתייה שתלוי להם על הכתף עם שרוכים שהם הכינו מחבלים, נראה כמו שרוך צבאי, זה נראה כמו סימן היכר של חניכים במחנה. (אירוע 18, תצפית 2).

כל החניכים עם נעליים סגורות, רובן של חברה אחת מסוימת, כולם לובשים חולצות עם שרוולים, רובן גזורות, לכולם מכנסיים קצרים, כובע או מטפחת על הראש. רוב החניכים שחובשים כובע חובשים אותו הפוך. חלק מהחניכים לובשים חולצות טי-שירט עם הדפסים של התנועה: חולצות מכל מיני מפעלים, על כל חולצה כתוב שם המפעל, שנה, שבט או הנהגה, וסיסמה, למשל: "באש ובמים – הנהגת ירושלים". (אירוע 34, תצפית 4).

בחלק ניכר מהמחנות מצאנו הבדלים בין לבוש החניכים ללבוש המדריכים והשכבה הבוגרת. בעוד שהחניכים לא מחויבים ללבוש את בגדי התנועה, המדריכים בוחרים ללבוש חולצות התנועה ובכך

ניתן להבדיל בינם לבין החניכים. העובדה כי המדריכים לובשים את חולצות התנועה תורמת גם לסדר החברתי, להיררכיה ולייצוג התנועה אל מול החניכים.

רוב החניכים במחנה מסתובבים עם חולצות טריקו, חלקן של התנועה. המדריכות ובעלי התפקידים שבאים במגע עם החניכות לובשות חולצות תנועה. צוות המחנה בחלקו עם חולצות תנועה ובחלקו עם חולצות טריקו של התנועה. רכזות השכבה (רכ"שיות) מסתובבות עם חולצת תנועה שעליה עניבה ורודה. (אירוע 245, תצפית 24).

החניכים בחולצות טריקו שונות, כאשר לכל היותר לחלקם מופיע כיתוב של קן זה או אחר. המדריכים בחולצות תנועה. לכולם כובעים שונים ולכולם תלוי בקבוק ליטר וחצי של מים בחבל שמזכיר שרוך הדרכה. גם שאר הבוגרים מסתובבים עם חולצות תנועה. (אירוע 270, תצפית 13).

החניכים לבושים בבגדים חופשיים. רק לחלק קטן מהקבוצות יש חולצת קבוצה: חולצת טריקו בצבע אחיד עם כיתוב כלשהו. המדריכים ורכזי הרובעים לובשים חולצות תנועה. חולצת כפתורים תכלת-ירוק עם סמל התנועה. אנשי המינהלה בחולצות טריקו כחולות עליהן כתוב 'צוות יער'. (אירוע 261, תצפית 26).

בחלק מהתנועות מצאנו כי הלבוש מעיד גם על אופי התנועה והאידיאולוגיה התנועתית. כך ראינו באחת התנועות הדתיות:

במחנה משתתפים בנים ובנות. הבנות כולן לבושות בחצאיות, רובן מעל הברך, וכל הבנים עם כיפות וציציות. כך גם המדריכים והמדריכות. (אירוע 269, תצפית 26).

וכך ראינו בתנועה שכל חבריה הם בני התיישבות חקלאית או בני מושבים:

לא רואים הבדל משמעותי בין החניכים למדריכים במחנה. כולם בחולצות תנועה קצרות, חלקן עם שרוולים גזורים. כולם לובשים מכנסיים קצרים וצנועים, לא קצרצרים, לרוב אלה מכנסי טריקו. על החולצה אין הרבה קישוטים. על גב החולצה כתוב שם הסניף ושם התפקיד: חניך, מדריך, רכזת הדרכה. (אירוע 222, תצפית 19).

נדמה כי החולצה התנועתית באמת משרתת את המטרות שלה: פשטות, נוחות, חולצת עבודה. בניגוד לתנועות אחרות, בהן ראינו חולצות מלאות בעיטורים וקישוטים, ותשומת לב מרובה למכנסיים, חולצות מחמיאות וכובעים אופנתיים, כאן נראה כי אין חשיבות רבה להופעה החיצונית.

בחלק מהמחנות מצאנו כי המשתתפים משתמשים בהופעתם החיצונית כדי להבדיל את עצמם מקבוצות גיל אחרות, משבטים אחרים או ממחנות אחרים. כך בדוגמאות הבאות:

לחלק מהילדים עם חולצות החאקי יש מספר או אות על הגב, למשל חניכה עם המספר 1/8 (כלומר תלמידת כיתה י"ב) או חניכה עם האות ז' או האות A. על חולצות החאקי יש סמלים רבים, סמלים רשמיים של ההנהגה ושל התנועה, מדבקות צבעוניות ועניבות בצבעים שונים וסמלים לא רשמיים כמו צורות של חיות, גביע, ענף או דמותו של מריו (משחק מחשב). (אירוע 42, תצפית 5).

רשג"ד מספר שהם החליטו כל השבט להיות על חאקי כל המחנה, זה לא החלטת הנהגה אלא החלטה שלהם, וזה מה שמבדיל אותם מאחרים. (אירוע 77, תצפית 7).

במחנות אחרים ראינו הבדלה וסממני שייכות הבאים לידי ביטוי בצבעוניות:

קבוצה של חניכים הולכת עם כובעים צהובים וחלקם היו צבועים בפנים או עונדים קישוטים צהובים. לכל מחנון צבע משלו וזה מורגש מאוד כשנכנסים אליו. (אירוע 282, תצפית 21).

שבט אחד בלבד בלט לעין במחנה, צבע השבט היה ורוד. במחנה מסתובבים חניכים ומדריכים שצבעו את השיער בוורוד, מדריך שצבע את הזקן בוורוד, חולצות שבטיות ורודות, עיטורים ורודים, עניבות שמיניסטים ורודות, דגלים וסימון המתחם שלהם בוורוד. (אירוע 333, תצפית 28).

השייכות לקבוצה באה לידי ביטוי גם בסמלים אותם עונדים החניכים והמדריכים, מהכיתוב על החולצות, דרך צבעי העניבות והדרגות ועד סמלים על המדים, בדמות עיטורים או סיכות. כך שמענו באחד המחנות:

רכזת ההדרכה מספרת שבטקס הסיום החניכים מקבלים סיכות וזו גאווה ממש גדולה בשבילם. גם במהלך השנה עצמה יש עניין מסוים בסיכות ומי שיש לו יותר סיכות נחשב יותר בכיר ובעל ניסיון. בסוף הפעולה עלה נושא הסיכות. המדריכות הזכירו את המבחן המסכם ואמרו לחניכים: "זה שלמישהו יש סיכות זה מראה שאתם עם ניסיון. החניכים הקטנים מסתכלים עליכם." כששאלנו את החניכים למה הם יוצאים למחנה, אחת התשובות שקיבלנו הייתה: "בשביל לקבל סיכה". (אירוע 167, 169, תצפית 16).

הסיכות על הבגדים מבטאות שייכות וניסיון בתנועה והן מהוות

מקור גאווה וכבוד. החניכים רוצים לקבל את הסיכה ולענוד אותה על מנת להרגיש שייכים.

הלבוש וההופעה של החניכים והמדריכים נתפסים בגדר מובנים מאליהם, ולא מיוחסת להם חשיבות בעת תכנון המחנה. זאת בניגוד למשתנים אחרים כמו תכנון תפאורה למחנה, החלטה על אופן סידור השטח וכתובת שירי מורל למחנה. עם זאת, הדוגמאות ממחישות כי דווקא למנהג הטבעי והיומיומי של לבוש משמעות רבה ביצירת תחושת שייכות וזהות – של הקבוצה בתוך עצמה ואל מול קבוצות אחרות באותה התנועה, של החניכים אל מול המדריכים ושל התנועה כולה אל מול תנועות אחרות.

תפאורה וסידור שטח המחנה

בכניסה לשטח המחנה מתנוסס שלט גדול ועליו שם התנועה, שם המחנה והסלוגן 'המשפחה שלי'. דגלי התנועה מתנוססים לצדי הדרך. החניכים יורדים מהאוטובוסים וצועדים בשביל המרכזי של המחנה. שבילי המחנה מפרידים בין שטחי הסניפים השונים, המגוררים ביריעות בד צבעוניות או פלרגים ירוקים. ההפרדה היא לא מוחלטת, ניתן לראות את המתרחש בתוך שטחי הסניפים. בכניסה לכל שטח סניפי שער מחנאי גדול ועליו שם הסניף או נושא המחנה. לכל סניף נושא ייחודי לו הקשור לנושא המרכזי של המחנה. בתוך שטחי הסניפים מתקני ראוה רבים ותפאורה עשירה וצבעונית הקשורה לנושא המחנה. כך בסניף העוסק בנושא סמלים ישראלים מתוחמים שבילי המחנה על ידי דמויות הצבר הישראלי. (תצפית 14).

תיאור זה הוא אחד מני דוגמאות רבות בהן צפינו בעיצוב דמותו של המחנה כסממן שייכות וזהות של המשתתפים. עיצוב שטח המחנה הוא אמצעי בידי התנועות ליצירת הרגשת שייכות ובידול

בין הסניפים והקבוצות, הפרדה והדגשת זהות ייחודית. כל אלה לצד שמירה על קווי אופי דומים ושמירה על האחוה וההדדיות, וחזוקת תחושת השייכות המשפחתית לכלל תנועת הנוער. עיצוב הסביבה במחנה עונה על צרכי שייכות בכל המעגלים שצוינו בתחילת פרק זה: המעגל הקבוצתי, המעגל הסניפי, המעגל ההנהגתי והתנועתי.

ארגון הסביבה: קבוצה, חניכים, בוגרים

ברמת הקבוצה, מצאנו ביטויים סמליים רבים להפרדה ולהדגשת ייחודיות:

מהסתכלות בשטח המחנה ניתן היה לראות את השטח של כל גדוד (שכבה). בכניסה לשטחו של כל גדוד שלט עם שם הגדוד. כל שטח של גדוד בנוי מעט שונה. לחלק מהגדודים יש מיטות, לחלק מהגדודים יש מתלי מגבות. שטחי הגדודים מסודרים בפיזור סביב הרחבה המרכזית. ליד הרחבה המרכזית יש מטבח שבטי, ועומדים בו הורים וחניכים בוגרים אשר מבשלים את ארוחת הצהריים. (אירוע 45, תצפית 5).

דוגמה זו ממחישה כי לכל קבוצה יש המקום המוגדר שלה, והצורך להגדירו ככזה. העובדה כי לכל קבוצה יש מקום קבוע ונפרד להשתייך אליו, מקום לשים בו את התיק ואת שק השינה, מסייעת לתחושת הביטחון של החניכים, לשייכות שלהם לקבוצה ולבידול עצמם אל מול האחרים. למרות שאין הבדל ממשי בין עץ אחד לעץ שלי, עץ קביעת המקום כמקום שהוא 'שלי' כיחיד או 'שלנו' כקבוצה, מסייעת לגיבוש הקבוצה ולחזוקת תחושת השייכות לה.

החניכים ביקשו להראות לי (התצפיתנית) את אזור הלינה שלהם. הם קוראים לעצמם 'גדוד ראם'. הם מובילים אותי

לאזור הלינה שלהם, שהיה בקירבת מקום למקום בו הועברה הפעולה בה צפיתי. האזור שלהם היה מתוחם, נקי ויפה. הם הכינו מתלה לבגדים לייבוש ומתלה למגבות, פח זבל ותורן במאהל הלינה שלהם. בכניסה למאהל מופיע שם הגדוד וסלוגן הגדוד. ניכר כי יש להם גאוות יחידה מאוד גדולה. (אירוע 308, תצפית 9).

תיחום השטחים כאמצעי ליצירת זהות ושייכות מתבצע לא רק בשטחי הלינה. בחלק מהמחנות יש מתחמי פעילות מוגדרים על פי קבוצות:

הפעולה מתרחשת במתחם, על משטח בטון שעליו בנוי אוהל ששתי יריעות שלו קרועות/מורמות. החניכים יושבים בגורן על כיסאות ומולם עומדות המדריכות. מול החניכים יש כיסא ועליו מוצב הפלקט של הפעולה. (אירוע 196, תצפית 18).

תיחום השטחים כאמצעי ליצירת זהות והבדלה בין קבוצות משמעותי אף יותר כאשר מדובר על קבוצת הבוגרים אל מול החניכים, או על קבוצת בעלי תפקיד מתוך שכבת הבוגרים אל מול השאר (כמו צוות מחסן, צוות טכני, מפקדה, רס"פיה ועוד):

באותו מחנה שבטי יש אזור תחום שנקרא 'המחסן של רגנאר' ובתוכו יושב חבר השכבה הבוגרת ומשחק בכדור טניס. המחסן מגודר בצורה הרמטית ובנוסף ישנו שלט גדול עם ציור 'אין כניסה'. לצד הציור משפט אשר לא מותיר מקום לאי הבנות: 'אם תרצו – אין'. (אירוע 45, תצפית 5).

במרכז המחנה יש תחום עם שלט על עץ שעליו רשום 'רחבת הריקודים'. ליד הכניסה לאזור הלינה יש מפקדה עליה יש שלט 'אין כניסה'. באזור הכללי של המחנה ישנם מתחמים

אליהם הכניסה אסורה, או מותרת באישור בלבד: מטבח, רספיה, מפקדה ראשית ומרפאה. (אירוע 243, תצפית 24).

בכל שטח סניפי יש אזור מגודר שמשמש כמאהל הלינה של השכבה הבוגרת. השטח מגודר בצורה כזו שהחניכים לא יכולים לראות מה קורה בפנים, ונדרשים לעמוד בפתח ולקרוא למישהו מהשכבה הבוגרת במקרה הצורך. בסניף אחד בנויה הכניסה למאהל הבוגרים כמסדרון צר ומתפתל. בצורה זו אין אפשרות שמישהו מהחניכים ייכנס ויראה מה מתרחש בפנים. (תצפית 14).

הדוגמאות המתוארות מחזקות את הטענה כי תיחום השטח ושלטי ההפרדה יוצרים בידול בין הקבוצות החברתיות, היררכיה ומעמדות, ובכך מסייעים להגדרת הסדר החברתי, כפי שהוצג בפרק קודם. בתנועה אחרת ראינו מתחמים השייכים לשכבה הבוגרת, אשר פתוחים בפני חניכים ולא יוצרים בידול משמעותי:

מאהל שכב"ג בנוי בצורה כזאת שאין הפרדה מוחלטת, יש מעין כניסה שהיא מאוד פתוחה, יש שלט אבל המאהל נראה מבחוץ: רואים את התיקים ואת שקי השינה של המדריכים. כשנשאלו החניכים לעניין הכניסה למאהל הבוגרים הם השיבו: "בעקרון רצוי שלא ניכנס, אבל מותר". (אירוע 21, תצפית 19).

מהדוגמאות השונות ניתן להבין כי הבחירה באופי ההפרדה והבידול, כן או לא, משקפת בין היתר את רוח התנועה ואת המסורת התנועית ומחזקת אף היא את תחושת הזהות והשייכות התנועית.

ארגון הסביבה: שבט, סניף

סממני הזהות בשטח מתעצמים וניכרים לעין בצורה משמעותית

יותר כאשר מדובר בזהות השבטית או הסניפית, או זהות של אגד של מספר סניפים (מחנות). כך מצאנו מספר דוגמאות לעיצוב השטח באופן המחזק את הזהות הסניפית:

בכניסה לשטח המחנה מבנה גדול אשר מהווה את שער הכניסה. על השער שלט ענק מבד ועליו צבוע שם השבט ונושא המחנה. באזור השבטי מפוזרים שלטים נוספים. השלט הכי גדול הוא השלט המצביע על האזור של הרדיו. שמו של השבט נמצא בכמה מקומות שונים על גבי שלטים במחנה. ברחבה המרכזית של השבט ציור של סמל התנועה. החניכים והבוגרים מסתובבים בחולצות בצבע של השבט, על כל החולצות סמל התנועה. (אירוע מספר 59, תצפית 5).

בשטחו של כל שבט במחנה נבנה 'חדר פרויקט' ובו פעילות המותאמת לנושא המרכזי של המחנה ושל השבט. אל חדר הנושא מגיעות להתארח קבוצות משבטים אחרים. את הפעילות בחדר מנחים חניכי כיתות ט', כחלק מההתנסות שלהם בתום קורס ההדרכה. לדברי הרשג"דית, המטרה היא שהחניכים יצאו ממסגרת השבט שלהם ויכירו מה קורה בשבטים אחרים. (אירוע 32, תצפית 3).

יצירת זהות שבטית נבנית גם על ידי סדר של הסביבה ומתחמי לינה:

במהלך היום החניכים נמצאים עם הקבוצות שלהם לפי קורסים, אבל בלילה הם חוזרים לקבוצה הסניפית שלהם. הם ישנים באוהלים גדולים לפי סניפים. לדברי המדריכות, הסיבה לכך היא שבמשך היום הם מעורבים ולכן בערב יש חשיבות לתת לחניכים לחזור למקום הבטוח שלהם, לסניף. באופן כללי בהרגשה של החניכים היער הוא לא

מקום בטוח, ולכן יש חשיבות שבלילה הם ירגישו בנוח. (אירוע 193, תצפית 18).

במחנה אחר ראינו בצורה בולטת את החלוקה ל'מחנונים', שהם אגד של מספר סניפים. הזהות של המחנה בלטה בכל ההיבטים: לבוש, סממנים בשטח ושירי מורל.

כאשר מסתובבים בשטח המחנה, הדבר הבולט ביותר הוא החלוקה ל'מחנונים'. שטח המחנן מגודר וברור מאוד לעין בצבעוניות שלו ובתפאורה המתאימה לנושא. ניתן לראות צבעים שונים של מחנונים, שילוט בצבעים ועל פי נושאים וכן ניתן לשמוע שירי מורל שונים בכל מחנן. בכל מחנן חדר אוכל המשותף לכל המחנן. חדר האוכל והמטבח הם בבנייה מחנאית והם זהים בכל המחנונים. אין הפרדה בין סניפים ונראה שהזהות הסניפית נעלמת בתוך המחנן. (אירוע 229, תצפית 19).

ארגון הסביבה: תנועה

סממנים של זהות ושייכות נראים במחנות לא רק בהקשר הקבוצתי ובהקשר הסניפי. המחנה הוא הזדמנות פז עבור התנועות לייצר זהות תנועתית ולחזק את תחושת השייכות והזהדות עם התנועה. יצירת השייכות נוצרת באופן טבעי מעצם השהות והפעילות המשותפת של חניכים מסניפים שונים זה לצד זה, מעצם המפגש עם חברים ממקומות אחרים ועם בעלי תפקידים שונים מהתנועה. בתנועה דתית, עצם קיומו של מחנה הקיץ בשני סבבים נפרדים, מחנה בנות ומחנה בנים, מעיד על אופייה של התנועה ועל האידיאולוגיה שלה.

עם זאת, ולמרות הצורה הטבעית בה זה מתרחש, משקיעות התנועות גם בעיצוב הסביבה והשטח של המחנה על מנת לתמוך

ביצירת השייכות. ביטויים מוחשיים לכך שראינו במחנות השונים הם דגלים וסמלים תנועתיים, כרזות המסמלות את ערכי התנועה וסמלים נוספים.

ברחבי המחנה מפוזרים שלטים המסבירים כיצד הנושאים מתחברים לערכי התנועה. למשל כיצד סיפור יהדות דרום אמריקה מתקשר לערך הציונות. ערכי התנועה באים לידי ביטוי גם בחולצת התנועה שנשארת בפשטותה. גם בנראות המחנה ניכרים ערכי התנועה: שימוש בחומרים ממוחזרים ותפאורה התומכת במסרים של התנועה. (אירוע 229, תצפית 19).

בתנועה אחרת ראינו שימוש בסמלי המדינה כסמלי התנועה, לצד סמלים נוספים:

דגל התנועה הוא דגל ישראל, ובכל בוקר שרים את המנון התקווה. מדריכה מהתנועה מסבירה: "יש לנו דגל אחד והוא דגל המדינה." לכל קורס יש רחבה ובה מונף הדגל. (אירוע 174, תצפית 17).

ברחבי המחנה מפוזרים דגלי ישראל. בנוסף תלויים שלטים המביעים את רוח התנועה, בין אלה תמונה של זאב ז'בוטינסקי וציטוטים מדבריו. ברחבה המרכזית שני שלטים ועליהם ציור של הרצל וז'בוטינסקי. ישנם שלטים עם ציטוטי שירים. האזור של מרכז ההדרכה גם הוא מסומן היטב ונראה כי זוהי הליבה של המחנה כולו. יש דמות מצוירת של מדריך וסמל התנועה על רצפת המחנה. (אירוע 184, תצפית 17).

ברחבי המחנה שלטים מודפסים עם מפות של המחנה. לצידם שלטים שעליהם ערכי אהבת הזולת. על אחד השלטים

הכיתוב 'הנהגת יהודה – קהילה של קהילות'. (אירוע 42, תצפית 5).

בתנועה דתית, כאמור, עצם קיומו של מחנה הקיץ בשני סבבים נפרדים, מחנה בנות ומחנה בנים, או במקרה אחר בהפרדה מוחלטת באזורי הלינה בין בנים ובנות, כאשר בין המתחמים מפרידים מאהלי הצוות, דברים אלו מעידים על אופייה של התנועה ועל האידיאולוגיה שלה.

מוזיקה ושירי מורל

הסיורים במחנות השונים היו עוברנו חוויה מעניינת וייחודית. כל מחנה ואופי אחר, אווירה שונה וייצוג שונה של רוח התנועה. לעניין האווירה תרמו לא רק הלבוש וחזות השטח, אלא גם השירים והמוזיקה ששמענו, אם מוזיקה ברקע או שירי המורל של החניכים. מצאנו כי המוזיקה והמורל הם מרכיב משמעותי בכל המחנות, וכי הם מסייעים ליצירת זהות ושייכות של החניכים לתנועה.

המוזיקה היא אמצעי לביטוי בקרב החניכים והשכבה הבוגרת. ביטוי אישי של העדפות אישיות, ביטוי של נוכחות קבוצתית במסגרת שירי עידוד ומורל קבוצתיים, וביטוי של זהות סניפית כמוזיקה ייחודית, המושמעת בקולי קולות ברחבי המחנה של אותו הסניף. ברחבי המחנות נשמעים גם שירי מורל תנועתיים המשותפים וידועים לכולם, ללא קשר לזהות הקבוצתית או הסניפית.

במהלך התצפיות ראינו מקרים רבים בהם קבוצת חברים נעמדת במקום, שרה ורוקדת. ראינו קבוצות הנעמדות זו מול זו ופוצחות בשירי מורל, כאילו לחזק את נוכחותם, ראינו סניפים שלמים במסדרים שרים שירי מורל סניפיים, ושמענו מוזיקה מסוגים שונים מתנגנת ומלווה את המחנות.

ברחבי המחנה מושמעת מוזיקה ישראלית רגועה, שירים של 'פעם' וזמרים שהם נכסי תרבות במוזיקה הישראלית, כמו

חזה אלברשטיין, שלישית גשר הירקון ואריק אינשטיין. אין מוזיקה פופולרית עכשווית או מוזיקה בלועזית. המוזיקה היא מוזיקה של כלל המחנה שמושמעת מהמפקדה. זאת בניגוד לתנועות אחרות בהן שמענו מוזיקה מגוונת ורעשנית המשתנה בין סניף לסניף. אחד המדריכים מסביר שהמחנונים יכולים להביא מוזיקה, אבל להם לא הייתה מערכת הגברה מספיק טובה, אז המפקדה דאגה לשים להם רמקולים והם שמים את המוזיקה. (אירוע 229, אירוע 214, תצפית 19).

המדריכות מספרות כי בכל שנה מקליטים לקראת המחנה המנון תנועתי והחניכות מאוד מתרגשות ולומדות אותו בעל פה. הרבה חניכות מסתובבות עם מדריכות ומזמרות את ההמנון בהתלהבות. כאשר משמיעים את ההמנון ברקע כולן שרות ורוקדות. (אירוע 312, תצפית 23).

במשך היום נשמעים ברקע שירים של הלהקה התנועתית. (אירוע 193, תצפית 18).

באחת התנועות הדתיות שמענו מוזיקה המאפיינת את רוח התנועה:

בזמן פעילות הערב, בזמן שהחניכים מסתובבים במחנה, מתארגנים ומבשלים, נשמעת מוזיקה ברקע, ברמקולים המוצבים ברחבי המחנה. השירים הם ברובם שירים יהודיים מסורתיים או שירי נשמה מזרחיים או שירי פופ תורניים עם מסרים על אהבת ארץ ישראל השלמה וביאת המשיח. מפעם לפעם מושמעים גם שירים אחרים, כאלה שפחות מצביעים על היבט יהודי. (אירוע 303, תצפית 25).

במקביל למוזיקה התנועתית הנשמעת ברקע נשמעים שירי מורל

המסמלים שייכות לסניף או לקבוצה של סניפים (המורל נדון גם בפרק על הפעילות החברתית הספונטנית).

החניכים כל הזמן עושים מורל. גם בפעילות עצמה וגם כשיצאו ממסגרת הפעולה לתרגיל אש. ברגע מסוים הגיעו לפתע שתי בנות מקורס אחר וצעקו "קורס *** אימפריה". הבנות השיבו להן בצעקות ובשירי מורל. יש גאוות יחידה לכל קורס, יש אפילו קורס שנקרא 'מלך'. המושג 'מלך' מופיע במקומות שונים במחנה. (אירוע 167, תצפית 16).

בעת תרגיל האש המדריכים מתחילים להנחות את המורל הקבוצתי. שאר הקבוצות עושות מורל מאוד חזק. הקבוצה הזו לא כל כך חזק, אבל כולם משתתפים. מדריכה: "מד"רים תגר... הקורס הכי מוכשר, מד"רים תגר הקורס הכי מושלם", החניכים מצטרפים וחוזרים על השורה כמה פעמים. מדריכה: "יאללה השיר הבא..." החניכים מצטרפים לשירה. בהמשך ההתכנסות המדריכים הולכים מהקבוצה ואחד החניכים יורד למקום של המדריכים ומתחיל ללמד את הקבוצה שיר חדש. הוא נראה מתרגש אבל כולם מקשיבים לו. (אירוע 183, תצפית 17).

מדוגמה זו ניכר כי נושא המורל הוא משהו שכולם שותפים לו ורוצים להיות חלק ממנו. גם כאשר המדריך הולך, אחד החניכים לוקח את התפקיד על מנת ששירי המורל לא ייפסקו. העובדה כי האירוע התרחש במעמד של קבוצות אחרות, והמורל מופנה כלפיהן, מחדד את משמעותו כסמל ליצירת שייכות וזהות קבוצתית, במקרה זה זהות קורסית.

במספר מחנות ראינו הזדהות עם שירים והתלכדות סביב שירים. השמעת שירים בקול רם גורמת לקבוצה להתקבץ, לרקוד ולשיר יחד.

בזמן הפעילות נשמע פתאום, ללא התרעה או הכנה, שיר מסוים ברמקול של השבט. כשהוא התחיל הרבה מדריכים וחניכים רצו למקום מרכזי במחנה ליד הכניסה והחלו לרקוד ביחד באותן התנועות. גם מדריכים/חניכים שלא רצו לשם רקדו בצד לצלילי המוזיקה. (אירוע 86, תצפית 5).

בשטח המחנה אני רואה עוד קבוצות ששרות ורוקדות שירי מורל, תמיד חניכים ביחד עם מדריכים. קבוצה אחת רוקדת את 'ריקוד הפירות', קבוצה אחרת שרה: 'מי משוגע – כתום משוגע'. השיר על הצבע הכתום מסמל את ההשתייכות למחנות, שצבעו כתום. (אירוע מספר 220, תצפית 19).

באחד המחנות שמענו מוזיקה המשויכת לאותו המחנות: שירים שהמדריכים כתבו והקליטו לקראת המחנה, והם ברוח הנושא של המחנות. במהלך ההסתובבות עצרו אותנו ושאלו אם אנחנו רוצות תמונה למצגת בטקס סיום. החניכות מספרות לנו כי ביום האחרון של המחנה מתקיים טקס סיום שכחלק ממנו יש מצגת עם תמונות, ויש גם אינסטגרם של התנועה. הן מספרות שמי שמופיע שם בתמונה זה כבוד וכולם מחכים שישירו שם תמונה שלהם. (אירוע 282, תצפית 21).

נראה כי כולם מכירים את השיר ומזדהים איתו. כולם רוצים להיות חלק מהחוויה של השיר והריקוד המשותף, שמזוהה עם אותו השבט.

מאירועים אלה ניכר כי האווירה במחנה היא חיובית ושמחה, השירים תורמים להרגשה הטובה של החניכים. החניכים אף רוצים להצטלם ולהופיע במצגת ובאתר התנועתי ומעידים כי לראות את עצמם בדברים הללו זה גאוה בשבילם. תחושה זו של החניכים מסמלת את הצורך והרצון להשתייך ולהרגיש חלק מהתנועה, ומעידה אף היא על תחושת הזדהות חזקה עם התנועה.

שירי המורל והמוזיקה התנועתית, לצד הלבוש והתפאורה, הם למעשה חלק מהשפה התנועתית, או שפה נוספת ודרך לבטא את הייחודיות של כל קבוצה, שבט או תנועה. החניכים משתמשים בשפה זו באופן תדיר, ויש להם היכולת אף ליצור אותה, לחדש אותה ולהשפיע עליה.

נורמות התנהגות ושפה

אחד המאפיינים הבולטים בזהות של קבוצה הוא נורמות ההתנהגות והשפה הייחודית הנהוגה באותה הקבוצה. אלה מהווים, בדומה לשירי המורל והמוזיקה שתוארו קודם לכן, מעין 'טקסים פנימיים' השייכים לאותה הקבוצה.

המונח נורמות ההתנהגות מתייחס להרגלים, לדפוסי תקשורת בין חברי הקבוצה ולאופי היחסים, ובהקשר לשפה ההתייחסות היא ללהג פנימי, לכדיחות אישיות הנוגעות לחברי הקבוצה, למושגים וביטויים הקשורים לחיי הקבוצה וכן לשימוש בשמות חיבה. בתנועות הנוער באים לידי ביטוי מאפייני השפה ונורמות ההתנהגות בכל אחד ממעגלי הזהות.

במקרים רבים בהם צפינו מצאנו כי בקבוצות שכבתיות או בגדורים החניכים קוראים זה לזה בשמות חיבה, מספרים בדיחות פנימיות ומשתמשים בביטויים העשויים בסיטואציה אחרת להיתפס כחוסר נימוס, ציניות או עוקצנות, אך מתקבלים בסלחנות כאשר מדובר בקבוצה הקטנה.

כולם עומדים במעגל, הם סיימו לאכול ורוקדים לצלילי שיר מסוים שהוא חלק מהמשחק. המשחק הוא משחק ריקודים והם מעבירים תנועות בין אחד לשני, ההוראות שהם זורקים אחד לשני זה לעשות פרצופים 'מפגרים'. איך בוחרים מי נפסל? בדרך כלל לפי צעקות, מי שצועק ומתווכח יותר. אחד החניכים, שקרוי בפי חבריו בן לולו, מנסה להצדיק את עצמו כאשר אומרים לו שהוא נפסל, הוא מנסה להסביר למה הוא לא

עשה טעות. החניכות מוותרות לו. החניך אפיק מתלונן שזה לא פייר שאותו הם הוציאו, הוא אומר: "מה זה פה גזענות?!" כולן צוחקות, גם הוא. הוא נכנס לתוך המעגל ומתחיל להציק למדריך. הם מצליחים להמשיך לשחק למרות ההפרעות.

במשחק הבא בן לולו שוב נפסל והוא מתווכח עם כמה מהחניכות בקבוצה: "מה, אסור לשכוח?" הן מסכימות שישאר. מדי פעם נפסלות עוד חניכות. יש חניכה אחת שמנהלת את המשחק ומודיעה מי נפסל. היא צועקת את השם הפרטי של מי שנפסל. החברים לקבוצה לא ממש מתווכחים איתה. כאשר המדריך מתבלבל בפעם הראשונה היא אומרת את השם שלו חלש וכולם מתעלמים מזה והמדריך ממשיך לשחק. לאט לאט עוד חניכים וחניכות עוזבים ונפסלים וגם המדריך, לכן במרכז הפעולה נשארים רק בודדים. שאר החניכים עכשיו יושבים בצד ולא מרוכזים, מחכים שהמשחק ייגמר. כעת נשארו רק שתי חניכות במשחק. הן מתווכחות ביניהן מי ניצחה וכשהן לא מצליחות להגיע לפתרון הן פונות לכיוון החברים שלהן לקבוצה ושואלות מי ניצחה. הקבוצה מכריעה מי ניצחה. השנייה מתעצבנת. בן לולו אומר לה: "לא נורא... מקום שני זה גם טוב", חניכה צועקת: "יאללה משחק הבא". (אירוע 55, תצפית 5).

דוגמה זו ממחישה יחסי קירבה בין החניכים של הקבוצה, הבאים לידי ביטוי בצעקות, שמות חיבה, התייעצות זה עם זה, דיבור עוקצני וציני וכן בנורמת התנהגות של יציאה וכניסה לפעולה, השתתפות ואי השתתפות, אשר מתקבלים שניהם על ידי הקבוצה. (מתקשר לנושא הגמישות, ראה פרק 1).

באותו מחנה שמענו ברמקולים השבטיים את הדברים הבאים:

"חדשות יומיות – רגע של חדשות" אומר הקריין, חבר משכבת הבוגרים, "שלום! הגעתם למאה ושיניים FM, היום

יש לנו את פינת הגעגועים... "הקריין ממלמל לעצמו ולחבריו דברים, הוא לא נשמע ברור ברמקול. מדי פעם הוא אומר כל מיני בדיחות פרטיות שהחניכות צוחקות מהן. הקריין מדווח על מזג האוויר שיהיה היום מאוד חם אבל לא כמו אתמול ומעדכן שאסור לשנות מהפטל כי יש שם דיזנטריה (כולם שותים מהפטל כל הזמן). הבנות צחקו מאוד. בהמשך מקדיש שיר לחניך כי הוא נסיך. החניך הוא מהקבוצה של שכבה ח' ויש לו היום יום הולדת. השדרן קורא לחניך לבוא ומנגן לו שיר יומולדת. (אירוע 49, תצפית 5).

ניכר כי בתוך השבט הומור פנימי ושפה המוכרת לכולם. שידוריו הרדיו השבטיים תורמים לאווירת המחנה ויוצרים זהות שבטית ייחודית המחזקת את תחושת השייכות, המוכרות והנוחות של החניכים במחנה.

במחנה אחר שמענו שיח בין חניכים למדריכה שלהם, תוך כדי פעילות של בנייה מחנאית. השיח היה מאופיין בנימה חברית ולא רשמית בין החניכים לבין עצמם ובינם לבין המדריכה, ומעיד על יחסי קירבה ושייכות:

קבוצת החניכים מדברים על רפלקסים בגוף. אחד אומר: "תשאלו את יערה (המדריכה) היא בטח יודעת." חניך אחר משיב לו: "למה שהיא תדע, זה שהיא מדריכה זה לא אומר שהיא יודעת." חניך משיב לו: "היא מדריכה אז היא למדה עזרה ראשונה." הם שואלים אותה ואז היא אומרת: "עזרה ראשונה זה לא רפואה, מאיפה לי לדעת?" החניכים מדברים איתה קצת על הציונים שלה. מישו מהחניכים אומר לה: "היא עישנה, והיא בתגובה תקיפה "בחיים לא עישנתי". מדברים איתה על אירוע בת מצווה שהיא עבדה שם, קצת צוחקים, חניכה נוגעת לה ביד כשהיא מדברת. חניך מספר שהם עשו בלאגן באולם ועשו לכלוך בשירותים ושפכו כל

מיני דברים לקנקנים של המיץ. המדריכה אומרת: "אתם הורסים לי את החיים גם בעבודה!" השיח ממשיך, החניכים 'יורדים' על יערה והיא אומרת: "כשאני בעבודה אני נחמדה ממש". (אירוע 134, תצפית 12).

ניכר כי החניכים מרגישים בנוח במסגרת הקבוצתית ועם המדריכה. המדריכה קרובה אליהם בגיל והשפה שהיא מדברת דומה לשלהם, היא עונה להם באותו מטבע לשון שהם מדברים איתה. דיבור מסוג זה ולהג פנימי מאפיין בעיקר את המעגל הקבוצתי הקטן. בהיבט הרחב יותר, של מעגלי השבט והתנועה, מצאנו מאפיינים התנהגותיים כגון הרגלים ומסורות וכן שמירה על מבנה הבסיס, על הגדרת תפקידים ועל המבנה ההיררכי, כפי שנדון בפרק הראשון.

קבלת מרות המדריכים והסכמה על כללי המסגרת
כפי שתואר בהרחבה בפרק הראשון בספר זה, המסגרת הבסיסית המאפיינת את תנועת הנוער היא ה'קבוצה הקטנה' – קבוצה מול מדריך. בהקשר הרחב יותר ובהמשך הסולם ההיררכי נמצאים הרכזים הצעירים, רכזי הסניפים ובעלי התפקידים המבוגרים. במקרים רבים מתבצעת הצבת גבולות על ידי המדריכים או הרכזים וזו מסמלת את כללי המסגרת, הן הסניפית והן התנועתית. היותם של המדריכים בעלי הסמכות מסייעת להבנת כללי המסגרת בקרב החניכים ונותנת להם תוקף רשמי. גבולות אלה מהווים אף הם אמצעי ליצירת זהות ושייכות לקבוצה, לסניף או לתנועה.

קבוצת חניכים ובוגרים עוברת בשביל המרכזי, כולם לובשים חולצות ורודות, שני חניכים רבים ואחד אומר לשני: "לך תזדיין". מדריך לידם אומר להם להפסיק. חניכה ליד שופכת מים, מדריכה אחרת אומרת לה בזעף: "מה את עושה? זה בזבוז מים!" (אירוע 72, תצפית 7).

אחד החניכים מבקש מהמדריכה אישור לצאת למלא מים והיא מאשרת לו ולחניך נוסף. כשהחניך השלישי בא לבקש היא אומרת לו שיחכה שמי שיצא יחזור והוא אומר בסדר וחוזר לשבת. היא מבקשת שני חניכים שיתנדבו, חניכים שחושבים שהם יכולים לשכנע. אחד החניכים מנסה לאלתר ולשכנע את הקבוצה עם טיעונים. המתנדבת השנייה בזמן הזה הספיקה להכין טיעונים ומונה אותם ממוספרים. המתנדב שמולה עושה בצד תנועות של בוז עם האגודל והמדריכה אומרת לקבוצה "תנו לה". לאחר הפעילות המדריכה שואלת איך היה וחלק עונים "כיף, מלחיץ". היא שואלת אותם למה, חניך אחד מסביר אך הקבוצה עושה רעש. המדריכה אומרת: "חבר'ה, עידו מדבר, תהיו בשקט והקשבה". אחת החניכות מספרת על דוגמה שרצתה להרביץ לחניך, המדריכה ישר אומרת "יש עשה ואל תעשה וזה אל תעשה עם מלא סימני קריאה". (אירוע 200, תצפית 18).

רכז הקן מגיח מדי חצי שעה לאזור הפעולה. הוא צועק: "חלאס לשפוף מים!" הרכז צועק ממש, החניך ששפך מים (אחד על השני כדי להתקרר) השיב לרכז משהו. הרכז צועק: "עוד פעם אחת אתה צועק אתה הולך הביתה! אתה לא צועק עלי בחיים!" (אירוע 21, תצפית 1).

שלושת המקרים המתוארים מדגימים כיצד המדריכים מגדירים לחניכים את נורמות ההתנהגות המקובלות, הן במסגרת הקבוצה והן במסגרת התנועה, ובכך מחזקים את תחושת השייכות שלהם למסגרת.

נורמת התנהגות נוספת שמצאנו במחנה זה היא המחויבות לעשייה והאחריות האישית של החניכים והמדריכים, בכל הגילאים. בכל התצפיות במחנה זה ראינו חניכים עובדים ופעילים, במסגרות ובקבוצות שונות. לא הייתה הרגשה של בטלה או שעמום. גם

חניכים שלא עבדו בפועל היו נוכחים בהתרחשות או יושבים במסגרת קבוצתית. ניכר כי כולם יודעים מה מצופה מהם ומהי ההתנהגות המקובלת. העובדה כי המסגרת ברורה ובעלי התפקידים מוגדרים מסייעת ליצירת תחושת המחויבות ולאווירה של עבודה ועשייה במחנה.

אין חוסר מעש. כולם עובדים. לאט לאט מצטרפות קבוצות נוספות לבנייה המחנאית, כל אחת עובדת על מבנה. מפקד המחנאות במחנן עומד מהצד, הוא לא עומד בין הקבוצות אלא נמצא בצד כדי לתת עצות אבל לא ברמה מתערבת, העניינים מתנהלים מעצמם. קבוצה מתחילה מורל, בתגובה גם הקבוצות האחרות שרות ועונות להם. כשאני מסתובבת במחנה אני רואה עוד קבוצות ששרות ורוקדות שירי מורל, תמיד עם מדריכים... כולם עדיין עובדים. יש שני חניכים שאין להם מה לעשות, אחרי כמה דקות הם קמים והולכים ליד מתקן בוסים ומצטרפים לעבודה. חניך שנמצא גבוה על המגדל שואל את המדריך למטה איך לקשור את עצמו, המדריך מנחה אותו באופן צמוד, צעד אחרי צעד, עושה את זה בסבלנות ובמקצועיות. המדריך צריך ללכת, והוא אומר למדריך אחר להסתכל על החניכים: "שים לב לבוקשטיין". החניכים פשוט עובדים ומשתפים פעולה, אך אחד לא מקטר, אווירה טובה. נראה שכולם רוצים להשתתף, אין זליגה מהקבוצה. (אירוע 220, תצפית 19).

באירוע אחר באותו מחנה ראינו מקרה של שינוי הלו"ז המתוכנן, הנחתה מלמעלה של משימת הדרכה על מדריכים צעירים, דבר שעלול להוות אתגר ומקור לחשש רב. מצאנו כי המדריכים הגיבו בנכונות מלאה לביצוע ושיתוף פעולה מלא ובשמחה, הכול לשם הצלחת הפעילות והמחנה. התנהגות זו מעידה על מחויבות ללמידה,

אחריות אישית גבוהה של החניכים ומחויבות למסגרת המחנה ולמסגרת התנועתית.

הפעולה היא פעולה לכיתה ד' על הנוער הציוני בקנדה. היא מתקיימת במסגרת משימת בלת"ם (משימה לא מתוכננת) של כיתה ח', בוגרי קורס הדרכה שקיבלו היום הנחיה להעביר פעולה לכיתה ד'. החוויה מרגשת מבחינתם, פעם ראשונה שממש התנסו בהעברת פעולה לחניכים ולא במסגרת הקורס. (אירוע 236, תצפית 20).

מסורות וטקסים

כוח מחבר נוסף ומשמעותי ליצירת תחושת שייכות והזדהות הוא המסורות הפנימיות של החברים בתנועה והטקסים התנועתיים. הטקסים יכולים להיות בתחילה או בסוף של מפעל חשוב או בפעילות שיא, למשל טקסי פתיחת שנה וסיום שנה, טקסי מעבר שכבות או טקסי סיום טיולים. הטקסים יכולים להופיע גם כמסדרים, המהווים חלק אינטגרלי בסדר היום של כל תנועות הנוער לאורך כל השנה, לרוב בתחילה או בסוף יום פעילות. הדבר בא לידי ביטוי גם במחנות הקיץ.

הטקסים מתחלקים לטקסים ממוסדים ופורמליים, הנקבעים על ידי הנהלת התנועה, וטקסים ספונטניים או מסורתיים, הנקבעים וממוסדים על ידי השכבה הבוגרת.

מפאת תזמון התצפיות לא צפינו במסדרים או בטקסים ממוסדים רבים, אך נפגשנו בכמה מהם ושמענו מפי המדריכים על קיומם:

"לכל קורס יש בנפרד מסדר בוקר וערב ברחבה קטנה משל עצמו. המסדר מתחיל באימון גופני, לאחר מכן יש הרמת דגל והקראת לו"ז של כל היום. המדריך של הקורס מנהל את המסדר". (אירוע 193, תצפית 18).

"בכל יום מתקיימת תפילת ערבית במחנה. התפילה היא לא חובה אבל מי שרוצה לקחת בה חלק יש לו אפשרות". (אירוע 303, תצפית 25).

במחנה אחר היינו עדים לקיומו של מסדר, אשר באמצעותו מחנכים לערכי התנועה:

מחנה בנושא העפלה. עוברים למסדר הכשרתי. המסדר מתקיים בסככה מוצלת. החניכים ישובים בח' מסודרת. המדריכים עומדים לפני הקבוצות השונות. המסדר מתחיל בשירי מורל המאורגנים על ידי המדריכים. 'ראש ההכשרה' מסמן שהמסדר מתחיל וכולם משתתקים. הוא מתחיל במחמאות על הרצינות והגיבוש. מברך את החניכה ש'נעצרה' על ידי 'הבריטים' ומברך את כל הקבוצות שהעמידו מגדלים לתפארת, על אף שבשלב הזה עומד רק מגדל אחד. הוא מדגיש את החשיבות של עבודה בצוותא.

לפתע מגיע 'חייל בריטי שיכור'. הוא מפריע ומאיים. במסגרת ההצגה הוא וראש ההכשרה מידרדרים לקפא"פ וראש ההכשרה מצליח לגבור עליו. אז מגיע ה'קצין הבריטי', בועט בחייל המתפרע. מתנצל ומסביר שזו לא דרכם של הבריטים. ראש ההכשרה מצהיר שלא יתן לפגוע בשערה מראשו של מי מחניכיו. הם במחנה נוער ואין זכות להפריע להם. עם לכתם של הבריטים, ראש ההכשרה מסביר לחניכים עד כמה חשוב להגן ולהיות מוכנים. אנחנו לא אלימים אבל לא ניתן לפגוע בנו. בדבריו הוא מכניס סיסמאות שתואמות את רוח התנועה: 'אנחנו חברת מופת'; 'מטרתנו הגנה ושלום'; 'אלימות זה לא אנחנו'; 'נעזור אחד לשני ולא ניתן שיפגעו בנו'. בתום המסדר החניכים צועדים לארוחת צהריים בצורה מסודרת, הליכה בשתי שורות. כל קבוצה יוצאת בתורה. (אירוע 122, תצפית 11).

בדוגמה הבאה נראה מסורת תנועתית של ארגון המחנה ומבנה הפעילות במחנה באופן שמשרת את ערכי התנועה. מסורת המחנונים מושרשת עמוק בהוויית התנועה והיא ניכרת לעין בצורה בולטת בשטח המחנה, כפי שתואר בדוגמאות קודמות וגם בדברי המדריכים והרכזים.

"חלוקת הסניפים למחנונים מתבצעת על פי שיקולים כלכליים, אופי היישוב ואופי המדריכים. כך מנסים לאזן את המחנונים מבחינה כלכלית ואנושית ומחברים סניפים גדולים וחזקים עם סניפים חלשים יותר שצריכים עזרה. בתחילת העבודה המחנון נפגש ובוחר מהשכבה הבוגרת צוות מוביל, ויחד עם המדריכים הם מכינים את המחנה. המטרה היא שכולם ירגישו טוב ויצאו מועצמים מהמחנה". (אירוע 277, תצפית 21).

על אף שלא ראינו טקסים רשמיים רבים הזדמן לנו לפגוש מסורות וטקסים לא ממוסדים. באחד המחנות ראינו מסורת בה מסיימי י"ב ומעלה של הסניף, שסיימו את תפקידם כמתחנכים בתנועה, באים לבקר במחנה, להיפרד, לשהות עם חבריהם הצעירים לתנועה ולחוות מחוייית המחנה. מסורת זו היא פרי יוזמתם של המדריכים, החניכים או חברי השכבה הבוגרת.

אל המחנה מגיעים כמה מבוגרי השבט (סיימו בשנה שעברה). הם נראים מקולחים ונקיים, הם לא חובשים כובע. חברי השכב"ג קופצים עליהם בהתלהבות, חיבוקים ושמחה גדולה. הם באו לבקר במחנה מתוך רצון וגעגוע. הם מרגישים שייכים למקום ושמחו לבוא לראות. ניכר כי יש הבדל בין המדריכים לחניכים, המבוגרים שבאו לבקר לא מתייחסים או מחבקים את החניכים, יש הרגשה שזוהי חגיגה פרטית בין השכב"ג לאלה שעזבו, שעד לפני רגע היו חלק

מהם, מעין רגעים שהם רק שלהם. אחד מהם מספר שהוא בא לפגוש את החברים מהשכב"ג וכי אח שלו חניך בשבט. (אירוע 67 תצפית 6).

שמיניסט מגיע לאזור של המחנה הגדודי, אני (תצפיתנית) מתחילה איתו שיחה. כל הבנות משתתקות. שאלתי אותו מי הוא והוא סיפר שהוא שמיניסט שסיים השנה והוא מתגייס בעוד כמה ימים ובכל זאת הוא החליט לבוא לכאן. שאלתי אותו למה והוא ענה: "כי זה כיף וזה הזמן שלי להיפרד מהשבט". הוא אמר שהוא נהנה להיות כאן והוא לא היה רוצה להיות בבית. החניכות מספרות לי שבשנה שעברה הייתה מישהי שהגיעה למחנ"ק (מחנה קיץ) והתגייסה בצהריים של אותו יום, כי היא פשוט לא יכולה לוותר על הפרידה. בטקס הפרידה של השבט השמיניסטים היוצאים מקבלים עניבות וגלימות בצבע כחול ואדום, שזה צבע השבט. במהלך המחנה לכל שמינסט יש יומן וכל החניכים יכולים לבוא ולרשום לו דברים ביומן זיכרונות, והוא מקבל את היומן בטקס. (אירוע 47, תצפית 5).

במחנה אחר ראינו מסורת אחרת:

בצד אחד של המחנה נמצא אזור הלינה ואזור תחום שנקרא 'עצמונה', שזה שם של סניף שתמיד במחנות קיץ היה מביא ספות וציוד לתחום שלו. היום זה מתחם זולה שכולן יכולות להיות בו אבל שכבה מסוימת מביאה את הציוד וזה אזור 'בחסותן'. (אירוע 243, תצפית 24).

בחלק גדול מתנועות הנוער מתקיימת מסורת של תחרות בין הסניפים והשבטים וחלוקת פרסים, או מסורות של פעילויות שיר קבועות. על אלה למדנו מדברי המדריכים והרכזים:

"במחנה יש תחרות ופרסים על התוצרים. הגרעינר שהוא מפקד המחנה טוען שמנסים למתן את זה במהלך השנים ושיש אכזבה כשלא זוכים. הגביעים מחולקים בנושאים: מחנאות, הדרכה, פני מחנון (דגש על מיחזור, חיסכון בצידור), בטיחות, חדר נושא, בלת"מים (המחנון מקבל בהפתעה הנחיה לבצע משימה מסוימת). המחנונים מוערכים לפי ימי ההכנה שבהם רואים את התהליך שהחניכים עושים. בעצם מעריכים את תהליך העבודה. בימי הערכה האחראים מבקרים גם בפגישות של המחנונים בהכנות ומעריכים דברים לא כתובים. הערכה במחנה בשטח היא קצת יותר קשה. יש זמנים בלו"ז בהם מועברת פעולה ואז רכזי ההדרכה עוברים ומעריכים, שואלים חניכים מה הם למדו". (אירוע 279, תצפית 21).

"במחנה מתקיים באופן קבוע 'ערב המשימות הגדול', בו החניכים צריכים לבשל לעצמם. החניכים מתחלקים לרובעים ומתקיימת תחרות בין הרובעים השונים". (אירוע 262, תצפית 26).

"בחלקה נפרדת ביער יש מתקני מחנאות מורכבים מאוד, 'פארק חבלים'. המתקנים נבנו על ידי חלוץ המחנה. החניכים הצעירים עוברים במתחם בסבב, ועורכים יום ספורט במעבר ממתקן למתקן. זה משהו שקורה כל שנה וזה חשוב כי זה מדגים רמת מחנאות גבוהה לחניכים. סביר שחניכי כיתה ח' מכירים זאת משנים קודמות". (אירוע 343, תצפית 1).

חלק מהמסורות מתקיימות לאורך שנים וחלקן צעירות. הטקסים התנועתיים והמסורות מגדירים במידה רבה את זהותן ואופיין של תנועות הנוער וכן את ייחודיות התנועות, כל תנועה אל מול עצמה ואל מול התנועות האחרות. אלה מצטרפים לחוויה החינוכית

של החניכים והמדריכים במחנה הקיץ בפרט ובתנועת הנוער ככלל.

אווירה

מעבר להיבטים החברתיים ולמרכיב ההנאה והכיף המתקיימים בכל מחנות הקיץ, מתאפיינים המחנות באווירה ייחודית. אווירה מוגדרת כ'תחושה כללית'¹⁴, ובכל מחנה יכולנו לחוש באווירה מסוימת כבר ברגע שנכנסנו בשער, תחושה שליוותה אותנו לכל אורך הביקור במחנה. לכל מחנה אווירה משלו, קצת אחרת מהתנועות האחרות. האווירה היא משהו לא מוגדר, שלא רואים באופן ממשי אלא מרגישים. קשה להסביר את האווירה במילים, ופשוט צריך לחוש אותה.

למרות הקושי בתיאור, ניסינו להגדיר את מה שחשנו במילים ולאפיין כמה סוגים של אווירה. בחלק מהמחנות התאפיינה האווירה ברצינות ובעבודה, בחלק מהמחנות התאפיינה האווירה בשמחה וברוח שטות, בחלק מהמחנות התאפיינה האווירה ברוגע ובנינוחות, בחלק מהמחנות בחופש ובהתנהלות איטית ומנומנמת ובחלק מהמחנות בבלבול ובאי סדר. חשוב להדגיש כאן כי האווירה במחנות השונים אינה דיכוטומית ובמקרים רבים מצאנו מחנות אשר האווירה בהם מורכבת ממספר מרכיבים: שמחה ורוח שטות לצד הרגשת סדר וארגון, אווירה של רצינות ועבודה לצד נינוחות ורוגע וכן הלאה. יש אווירה דומיננטית המלווה את המחנה, אך היא דינמית ומשתנה לאור המצבים השונים במחנה, לוחות הזמנים והפעילויות השונות.

האווירה בה נתקלנו ברוב המחנות הייתה אווירת שמחה. תפאורה צבעונית וססגונית מקשת את המחנה, החניכים והמדריכים לא אחת רוקדים, שרים, מתלהבים ומשתוללים. הריקודים יכולים להיות בצורה ספונטנית או מאורגנת. ברחבי המחנה נשמעת מוזיקה

קולנית המדמה מסיבה שלא נגמרת. ראינו חניכים מחבקים זה את זה, צוחקים ומחייכים, מדברים בקולות גבוהים, רצים ומדלגים.

שעות הבוקר במחנה. בכניסה למחנה הייתה מוזיקה חזקה, מכל שבט מוזיקה שונה. בשבילים המרכזיים מסתובבים המון חניכים, המון צבעים ביער, נראה שמח. כאשר מתקרבים אפשר לראות את השם של כל שבט ואת הכניסה לשטח השבט. יש הרבה רעש והתרחשות בכל מקום ביער. הרגיש שהגענו ל'עולם ילדים', כאשר בחמ"ל יושבת ילדה בת 16. חלק מהחניכים היו בפעילות, חלק מהחניכים היו שכובים במתחמי השינה, חלק מהחניכים הלכו להתקלח. (אירוע 41, תצפית 5).

באותו מחנה ראינו את החניכים פעילים ושמחים במסגרת פעילות שכבתית:

חניכים עומדים על שני A מסנדות ועושים תחרות, הם מושכים זה את זה בחוטים ומובילים זה את זה. המטרה היא להגיע לנקודה מסוימת ולחזור חזרה, תחרות בין שתי קבוצות. החניכים שלא עוזרים מוחאים כפיים. חניכים שרים 'עוגה עוגה', חלק עושים 'פירמידה אנושית'. יש אווירה של פעילות, אווירה טובה, כל המדריכים והקבוצות עסוקים במשימות: שיחה, משחק, שירה. (אירוע 75, תצפית 7).

פעילות סביב מבנה מחנאי שנקרא 'בודה טיפי', הבנוי כמבנה מוגבהת כ-3 מטרים מעל הקרקע. על המבנה למעלה עומדים ארבעה בוגרים, ולצידם מערכת השמעה. מוזיקה שמחה נשמעת בקול גבוה. הבוגרת למעלה אחראית על המוזיקה. מדריכה רוקדת למטה עם הקבוצה, אווירה שמחה וקופצנית.

בעיקר בנות. חניכים צועקים מלמטה לבוגרת למעלה איזה שיר לשים, היא שמה שיר שהם אוהבים וכולם צועקים בהתלהבות, הם רוקדים ריקוד נחמד שכולם מכירים, כולם מתלהבים ורוקדים, גם הבנים, נכנסים לאנרגיות גבוהות של ריקוד ושמחה. (אירוע 341, תצפית 7).

אחד המדריכים אירגן את החניכים הבנים לרקוד, יש ברקע מוזיקה יהודית והם רוקדים ושמחים. (אירוע 301, תצפית 25).

את אוירת השמחה וההתלהבות מקדמים המדריכים בדרכים שונות, בשירה ובריקודים שתוארו לעיל וגם בשפה ובמילים. ראינו מדריכים המלהיבים את החניכים להשתתפות בפעילות, מדריכים הנותנים משוב חיובי תוך כדי פעילות של החניכים ומניעים את החניכים להשתתפות ולהצלחה.

פעילות תחנות ODT (Out Door Training) שמעבירים מדריכים צעירים מכיתה ח' שסיימו קורס הדרכה לחניכי כיתות ד'. את הפעילות הם תכננו והכינו כחלק מההתנסות שלהם בהדרכה. החניכים מחולקים לתחנות. בכל תחנה שתי מדריכות או מדריכים. המדריכות קוראות הרבה קריאות עידוד לחניכים תוך כדי שהם מנסים להצליח בפעילות: "כל הכבוד, אני מאמינה בכם, יופי יעל יופי איתן, אתם ממש מהירים..." נראה שכולם שמחים, יש אנרגיות טובות. כולם מזיעים ודביקים אבל זה לא מפריע לאף אחד, הם קרובים אחד לשני ונוגעים אחד בשני. כאשר יש מעבר בין תחנות אז מפעילות התחנה שמחות לקבל את החניכים. הן מקבלות אותם ב'כיפים', בחיבוקים וכו'. מדריכות התחנה שמות יד זו על זו ומתחבקות. כל החניכים פעילים ונלהבים, אין חניכים שיושבים בצד. (אירוע 223, תצפית 19).

פעילות ספורטיבית 'אולימפיאדה' בה התחרו חניכי ז' בחניכי ח'. את הפעולה ליוו פעילים רבים שתופפו על תופים גדולים ושרו שירים בקול רם, וכך יצרו אווירה שמחה ותחרותית בזמן הקראת השמות של המתמודדים בתחרויות. לא כל החניכים התמודדו, אבל גם אלו שלא השתתפו לקחו חלק בהוויה ובשמחה. במהלך התחרות עודדו הפעילים את המתחרים וקראו קריאות מורל בהתאם לקבוצה המתחרה, למשל: "יאללה גרוד איתן, תעשו לשירה (המתמודדת) כבוד!" (אירוע 32, תצפית 28).

דוגמאות אלה ממחישות היטב את מרכיב השמחה וההנאה של החניכים והמדריכים במחנה. השמחה, ההתלהבות, הפרגון וההנאה באים לידי ביטוי בפעילויות שונות במחנה, לכל אורך היום.

אווירה מסוג שונה, שחווינו בחלק מהמחנות במקביל לאווירת השמחה, הייתה אווירה של נמנום ובטלה. כך ראינו חניכים המתנהלים באיטיות רבה, שוכבים שרועים על שקי השינה במהלך היום, בזהים באוויר או מחליפים מספר מילים עם חבריהם. גם בחלק מהפעולות המוסדרות עם המדריכים ראינו התנהלות חסרת התלהבות, אדישה ואיטית.

הקבוצה יושבת במעגל, משחקים במשחקים שונים. המדריכה מחלקת את הקבוצה לשתי קבוצות ומתחילה בחידון מלך האריות. המדריכה שואלת שאלה, שני חניכים הולכים לברר את התשובה עם אנשים אחרים בשבט, בזמן הזה כולם יושבים בבטלה גמורה ומחכים לחברים שלהם שיחזרו. יש עייפות בקבוצה. במהלך המשחק לא כל החניכים משתתפים, חלק בזהים, חלק יושבים מחוץ למעגל, חניכה אחת כמעט נרדמת, שתי בנות משחקות בשיער, שישה חניכים עומדים. שניים מהחניכים מרוכזים בכרטיסיות, ועוד שבעה נמצאים

באזור הקבוצה אבל לא משתתפים. לא כולם פעילים במידה שווה. (אירוע 38, תצפית 4).

התנסות בבנייה מחנאית לשכבה ח'. הקבוצה היא רק בנות. המדריך מדבר, הוא עומד והקבוצה יושבת. הוא אומר: "יש סנדות על הרצפה, צריך לחבר אותו באמצעות קשירת נחש. עושים את זה עם 2-3 כפיתות. אני אביא חבל ואראה לכן איך עושים את זה". החניכות נשארות יושבות, לא זזות. המדריך: "בואו תתחילו לעבוד, אביא לכן את המטר". המדריכה מביאה חבל. המדריך מבקש שלוש מתנדבות שיקשרו את החבל, אף אחת לא קמה. מדריכה אחרת אומרת: "אם לא נעשה את זה, לא נוכל להתחיל לכפות". מדריכה אחרת מושכת חניכה איתה והן הולכות לכיוון המדריך, "יאללה, בואו, יופי". הקבוצה נמצאת במצב מאוד סטטי, הרגשה של בטלה, אין אנרגיות של עבודה או של עשייה. החניכות בעיקר מעוניינות לשבת ולדבר, ולא נראה כי הן ששות לעבוד על המתקן. חניכה מנסה לכפות, המדריכה מחזירה ונותנת לה משוב תוך כדי. מדריכה נוספת לוקחת שתי חניכות מהקבוצה היושבת ומבקשת מהן לתכנן איתה את המבנה, להציב את הסנדות זו לצד זו, למדוד חוטים. ההתנהלות מאוד איטית ועייפה. כל דבר לוקח הרבה זמן, המדריכות חושבות, עומדות, מתלבטות, צריכות להניע את החניכים, הולכות וחוזרות. אין משהו יציב וזורם במהלך ההתנסות. (אירוע 8, תצפית 2).

בשיחות עם חלק מהחניכים במחנות בהם חשנו באווירה זו הם העידו כי מרבית היום מתנהל כזמן חופשי, אין עשייה רבה או פעולות מוסדרות אלא פעילות אחת מדי פעם, ששוברת את שגרת המנוחה והחופש המוחלט:

"אנחנו בזמן חופשי. כל הזמן זה הפסקה ובין לבין יש פעילות. יש כמה פעולות ביום אבל אנחנו לא אוהבות את זה, אז הוא (המדריך) לא עושה לנו הרבה פעולות". המדריך מגיע ומציג את עצמו בפני (התצפיתנית). הוא אומר לבנות כי בעוד 10 דקות יש פעילות ושיהיו מוכנות. הן שואלות: "מה עושים בפעילות? זה בישיבה או בעמידה?" המדריך עונה שזה משחקים. לאחר מכן שוחחתי עם המדריך, והוא אמר: "אנחנו משתדלים לא לעשות את כל הפעילויות כי הן אוהבות שקט, אני נהנה גם סתם להיות איתן. הפעילות הזאת זה כי יש לאחד החניכים יום הולדת אז הבאתי ממתקים ואנחנו נשחק משחקים". (אירוע 49, תצפית 5).

על האווירה העידה בפנינו גם אחת המדריכות:

"לא תמיד יש להם מוטיבציה או כוח לפעולה. לקראת הפעולה הזאת הם הבטיחו לי שיהיו כי מהבוקר הם בהפסקה ולא עשיתי להם פעילות". (אירוע 93, תצפית 8).

על אווירה מסוג דומה כתב אחד התצפיתנים:

האווירה הכללית ביער הייתה רגועה, לא הייתה הרגשה של בנייה או עשייה מאומצת, אלא יותר של מנוחה, משחקים, העברת זמנים ופעילויות כיף כאלה ואחרות. בחלק מהשבטים האווירה הייתה מנומנמת יותר אפילו במהלך הפעילויות. ההתנהלות הכללית של המחנה נראתה כאילו היא פשוט מעין זורמת לה בלי הפרעות מיוחדות. כאשר הסתובבתי בשטח המחנה פגשתי חבורה של חניכי כיתה ו'. שאלנו אותם מה הם עשו היום. אחד החניכים ענה: 'כלום' ומיד תיקן ואמר בעצם שיחקו 'מרוזות'. (אירוע 324, תצפית 28).

למרות הרגשת הבטלה המשתקפת מדוגמאות אלה, לא נראה כי הדבר מפריע לחניכים או פוגע בחוויה שלהם ובהנאה. החניכים נהנים מהמחנה ומעצם השהות בו.

אווירה מסוג שונה שחשנו במקרים אחרים הייתה אווירה של רצינות ועבודה. במחנות אלה ראינו חניכים פעילים בצורות שונות: בנייה מחנאית, פעילות חברתית, פעילות משחק, תורנויות מטבח או ניקיון, פעילויות הדרכה ולמידה או התנסויות מסוגים שונים. התנהגות החניכים במקרים אלה התאפיינה במוטיבציה גבוהה להשתתפות, גילוי מעורבות גבוהה ואחריות אישית.

פעילות בנייה מחנאית, שכבה ז'. המדריכות מאוד נוכחות בפעילות, הן חלק מהבנייה, מנהלות את הבנייה, נמצאות כל הזמן עם הקבוצה בפעילות. המדריכה עם עלון מקופל ביד שכתוב בו בדיוק איך בונים את המגדל. בשלב מאוחר יותר אני רואה שהעלון נמצא גם אצל החניכים, עובר מיד ליד. כל חניך יושב ליד סנדה או חלק אחר מהמתקן. אין חניכים שמסתובבים מסביב. אין בכלל אווירת השתטות בקבוצה, אין מוזיקה ברקע, כולם עובדים ברצינות, אין חיוכים או צחוקים בין חברי הקבוצה, אווירה מאוד שקטה של עבודה. (אירוע 128, תצפית 12).

בתום הפעולה המדריכות מחלקות חוברות שנקראות 'חוברת אידיאולוגיה' ומסבירות שיש בסוף הקורס ביום חמישי שני מבחנים, עיוני ומעשי, שצריך ללמוד לקראתם בהפסקות. החניכים נבהלים מהמבחן ושואלים: "מתי הוא?" אני צריכה ללמוד את הכול?" המדריכה מזהה את הלחץ של החניכים מהמבחן ומסבירה שלא צריך לקרוא הכול, יש נושאים ספציפיים שהם יעברו עליהם ביחד. היא מנסה להרגיע ואומרת שבינתיים לא צריך ללמוד כלום. בנוסף יש בפנים דפים בהם הם יכולים לרשום את כל מה שחשוב

ולא מופיע בחוברת. לאחר מכן מדריכה אחרת עוברת יחד איתם על חוברת האיריאולוגיה ואומרת על מה לדלג ומה לזכור. נשמעות קריאות: "אמאלה, אמאלה". (אירוע 205, תצפית 18).

פעילות בנייה מחנאית בכיתות ז'–ח'. הקבוצות מפוזרות בשטח גדול מאוד. כל קבוצה עובדת על מתקן. יש אווירה של עבודה. כל החניכים סביב המתקנים. יש שקט ורוגע אבל לא דממה. כמה מדריכות מסתובבות ועוזרות לחניכים הצעירים. בכל קבוצה יודעים מה מתכננים לעשות והחניכים עובדים. בשטח המחנך יש פינות נוחות לישיבה לפעילות. הכול מסודר והאווירה מאוד נעימה. (אירוע 230, תצפית 20).

אווירת הרצינות והמחויבות לעבודה, כפי שמתוארת בדוגמאות אלה, מושפעת בין היתר מהתנהגות השכבה הבוגרת. ראינו כי במחנות רבים פעילי השכבה הבוגרת משמשים דוגמה אישית לעניין זה. כך למשל מתארת רכזת אחד השבטים:

"את הפעילות השכבתית מובילים 'הפעילים' – קבוצה של שכב"גיסטים שאין להם תפקיד מוגדר בשבט. הם אחראים על הפעילות מהתחלתה עד סופה. המטרה העיקרית היא להקל על המדריכים ולתת להם זמן להירגע מהחניכים. חוץ מהעברת הפעילות הזו אין לפעילים שאינם מדריכים תפקידים מוגדרים ולכן הם עוזרים במה שיש: מחליפים פחים, עוזרים במטבח, עושים עזרים". (אירוע 337, תצפית 28).

הדברים המתוארים בדוגמה חוזרים בדברי חניכות בכיתה ט', שזה עתה סיימו קורס הדרכה. השיחה איתן מבהירה כי הן רואות חשיבות בביצוע המטלות לתפקודו התקין של המחנה:

"אין לנו תפקיד מוגדר בשבט ובמחנה ואנחנו עוזרות במה שצריך. למשל פנינו את הפחים בבוקר. בהתחלה היו צוותים אבל זה לא ממש עבד כי לא מצאו את האנשים שהיו אמורים לעשות את התורנות שלהם, אז זה הפך להיות על בסיס התנדבותי". (אירוע 327, תצפית 28).

במקביל לאווירת הרצינות והמחויבות לעבודה, הרגשנו במחנות אלה גם הרגשת נינוחות ורוגע. הפשטות בה נעשו הדברים, המוזיקה בעוצמה בינונית ולא צועקת, האופן בו התנהלו, חלוקת התפקידים הברורה ולוח הזמנים המסודר, לצד אחריות גבוהה של בעלי התפקידים, כל אלה יצרו תחושת ביטחון וסדר. האווירה התאפיינה בתחושה נעימה ומכילה.

לעניין האווירה למדנו כי בחלק רב מהמחנות מתקיימת תחרות בין הסניפים והשבטים על התפקוד במחנה, כך יש תחרות על ארגון הסביבה, תפאורה, מחנאות, הדרכה, סיפור מסגרת ועוד. מצאנו כי דווקא במקומות בהם הוחלט על ויתור על התחרות, ומקומות בהם הדגש היה על אחדות בין הסניפים והוויה תנועתית משותפת אחת במקום שונות והפרדה, האווירה הייתה יותר רגועה ונינוחה.

על כך העיד אחד הרכזים איתם דיברנו:

"במחנות הזה הכול יותר רגוע. קיבלו החלטה משותפת של כל היישובים שבמחנות שהם לא משתוללים כדי לזכות בגביעים. בונים ונהנים. מעמידים מחנות נושאי ומאפשרים לחניכים ליהנות בלי לחץ מהתחרות. לדעתי המסגרת של התכנית של המחנה דווקא מאפשרת ליהנות. כשאין מה לעשות ולא ברור מה קורה אז האווירה נהיית לא נעימה. ההחלטה לא ללכת על גביע תרמה מאוד לאווירה במחנה. אני לא זוכר מחנה שהיה כל כך כיפי ויחד עם זאת משימתי ולא אווירה של שאננות". (אירוע 237, תצפית 20).

את האווירה הנינוחה סיכמה אחת התצפיתניות באופן הבא:

האווירה בכניסה למחנה הייתה נעימה, אשת הקשר שקיבלה את פנינו הייתה נחמדה מאוד, הקדישה לנו זמן, ענתה בפירוט ובסבלנות לשאלותינו הרבות וערכה לנו סיור במחנה. במהלך התצפית היא שאלה אותנו מדי פעם אם הכול בסדר והדגישה שלכל דבר ניתן לפנות אליה. גם המדריכים והחניכים הסבירו לנו פנים. באופן כללי הורגשה אווירה טובה במחנה, החניכים נראו נהנים והקשיבו להערות המדריכים והאחראים (לשים כובע, לקחת בקבוק מים) מבלי להתווכח. הרכות ציינה כי התנועה היא א-פוליטית. יש את ערך האדם ושלט שעליו כתוב: 'כל אדם הוא מלך, מלך בין מלכים, אם לא איך החיים כדאיים', והסבירה כי התנועה היא 'תנועה משפחתית'. היא ציינה כי בתנועה יש אווירה של קירבה לחניכים: "אפילו המנכ"ל בן 30 והוא גם היה חניך".

האווירה של המחנה פשוט נהדרת. רואים בעיניים של החניכים את הרצון לשאוב ידע ממי שמדריך אותם היום, ליהנות מהחווייה עצמה שהם נמצאים בה, מהאנשים שסביבם ומהסיטואציה שהם באמצע יער, כנראה רחוקים מהבית, ועוברים דברים משמעותיים ומהנים כאחד. מהצר השני ישנם המדריכים, שרוצים לתת מהידע והניסיון שלהם. לכל חניך ומדריך היה מקום בפעילות. המדריכות גם חילקו את הפעילות ביניהן בצורה שמאפשרת לכל אחת להתמקד במתודה שנוחה לה ונראה כי הן שלטו בפעולה והתקשורת ביניהן לבין הקבוצה הייתה טובה ממש. הקבוצה עצמה מאוד מגובשת ונינוחה. הקבוצה שצפיתי עליה הם רק אחרי יום אחד של היכרות, ממש אפשר לראות קבוצה נינוחה ומפרגנת אחד לשני ושנראית לחלוטין בתהליך של למידה והתפתחות עם הנאה מלאה. אני חושבת שזה כל הקסם במחנות קיץ. כאן ובאופן כללי. (אירוע 170, 176, תצפית 16).

ניכר כי מרכיב ההנאה של החניכים והמדריכים, המושפע במידה רבה מהאווירה במחנה, הינו כוח מחבר מכריע בתחושת השייכות וביצירת חיבור רגשי לחוויה החינוכית התנועתית.

בפרק זה פרשנו לפניכם את הדרכים או האמצעים של תנועת הנוער ליצירת תחושת שייכות והזדהות, לחיזוק הקשר של החניכים עם התנועה וליצירת מוטיבציה לקחת חלק פעיל בפעילות. התנועות משתמשות באמצעים מוגדרים וגלויים כמו טקסים, לבוש, נהלים וכללים, שפה והיבטים חזותיים, ולתוך אלה נכנסים אמצעים לא פורמליים ולעתים סמויים כמו מסורות, נורמות התנהגות, שפה, חוויות חברתיות ויצירת אווירה.

ניתן בהחלט לומר כי בכל מחנה אליו הגענו לתצפית יכולנו לזהות מהרגע הראשון לאיזו תנועה הגענו, אם באמצעות חזות הלבוש, אם באמצעות סידור השטח או באמצעות השילוט והתפאורה ברחבי המחנה. ניכר כי התנועות משקיעות מחשבה רבה בנושא הזהות ופועלות לחיזוק תחושת השייכות של הפרט בכל המעגלים. האמצעים השונים מתקיימים ומשתלבים זה לצד זה, ביחד ולחוד, ותורמים כולם לתנועה, לחניכים ולקשר ביניהם.